

Környei Ágnes

A kulturális diplomácia modelljei

A kultúra, a civilizáció szerepének felértékelődése a nemzetközi kapcsolatokban általánosan elfogadott jelenség napjainkban, és a spontán kulturális egymásra hatás mellett már a XIX. század végén megjelent a tudatos kulturális együttműködés. A XXI. században a kormányok fontosnak tartják az országról kialakított képet (nationbranding/országmarkázás), a különböző tényezők hatására kialakuló puha hatalmat (soft power vagy a modernebb smart power). A vonzó kép kialakítása érdekében dolgozzák ki a nyilvános diplomácia (public diplomacy) irányvonalait, részleteit és használják fel a kulturális kapcsolatokat, amelyek kiépítésének azonban az előbbtől eltérő céljai is vannak. Például a francia kulturális diplomácia fejlődésének alapja a kulturális kisugárzás (rayonnement culturelle) politikai pártokon átívelő általános támogatása, míg az olasz és a német megközelítés a külföldön élő honfitársakkal történő kapcsolattartással kezdődött. A magyar kulturális diplomácia esetében a külföldi ösztöndíjrendszer kiépítését belpolitikai érdek, a magyar értelmiség megerősítése motiválta. A gazdasági érdek vagy a turizmus támogatása döntő szempont például Ausztrália kulturális diplomáciájában, míg Kína vagy Törökország kulturális expanzióját nyilvánvalóan hatalmi, politikai szándékok is befolyásolják.

A kulturális diplomácia a nemzetközi kapcsolatokban

A legtöbb országban a kulturális diplomáciát a külpolitika "szolgálóleányának" tekintik, egy eszköznek az önbemutatáshoz, a külpolitikai célok eléréséhez. Az Egyesült Államokban az 1960-as évek elején meghirdették az "új kulturális külpolitikát", amelynek szellemi atyja, kidolgozója, Robert Blum „Az emberek és eszmék áramlása”¹ című könyvében írja: "Irreális volna elválasztani kulturális tevékenységünket a politikai megfontolásoktól, különösen mióta a kormány tevékenyen részt vesz ezekben az ügyekben. A humanista értékeket és a politikai törekvéseket hosszú távon össze kell tudnunk egyeztetni, még akkor is, ha e két szempont konfrontációja az egyedi esetekben időnként nehézségeket okozhat. Egy újfajta nemzetközi kihívással kell szembenéznünk, amely szűk értelemben véve nem politikai természetű, de megköveteli tőlünk, hogy vállaljuk a versengést az eszmék, az alkotások és az ideálok piacán."

A politikai indíték abból az általános felismerésből fakad, hogy a kulturális termékek, eredmények, szellemi alkotások nem csupán kulturális (tudományos, esztétikai) értékekkel keltenek hatást más népek körében, hanem egyúttal közvetlenül vagy közvetve alakítják a kibocsátó országról az emberek tudatában

¹ BLUM, Robert *The Flow of People and Ideas*. In Robert Blum (ed.): *Cultural Affairs and Foreign Relations*. Englewood, Cliffs, N. J., Prentice-Hall, 1963. 5.

kialakult képet, a jellegüknél fogva alkalmasak arra, hogy eszméket közvetítsenek, ideológiákat hordozzanak. Így a kultúrát „kibocsátó” országnak politikai érdeke, hogy a róla külföldön alkotott képet tevékenységével minél kedvezőbbé tegye. P. H. Coombs *A külpolitika negyedik dimenziója*² című munkájában kifejti, hogy a külpolitika három klasszikus elemének (politikai, gazdasági, katonai) vannak korlátai, a negyedik elem azonban olyan feladatokat is megoldhat, amelyeket azok nem képesek; felfrissítheti, elmélyítheti, rugalmasabbá teheti a külpolitikát.

A kulturális és politikai érdekek el is térhetnek egymástól, sőt időnként összeütközésbe is kerülhetnek egymással. A kultúra és a külpolitika hatóköre nem fedi egymást. A külpolitika hatása a kultúrára mindig csak részleges lehet, mivel egyrészt a kultúrának nem minden eleme egyformán alkalmas politikai szándékok közvetítésére, másrészt a nemzetközi kulturális kapcsolatokat a politikai szféra nem egyértelműen és mechanikusan határozza meg, annak elsőbbsége csak tendenciájában, hosszú távon s nem minden területen egyformán érvényesül (a kereskedelmi jellegű kulturális kapcsolatokban például kevésbé).

Felmerülhet a kérdés, hogy ebben a nemzetközi kulturális együttműködésben mekkora szerepe van az államnak, egyáltalán miért van szükség kulturális diplomáciára. A külföldön megjelenő kulturális iparágak vagy a kultúra jeles képviselői nyilván hozzájárulnak a kulturális kapcsolatok alakulásához, de azok egészének működtetésében nem érdekeltek vagy éppen nem képesek rá. A külpolitikai célokkal összhangban a nemzeti kultúra külföldi promótálása vagy a nemzetközi kulturális egyezmények megkötése a kormány feladata kell, hogy legyen. Továbbá a gyakorlat azt mutatja, hogy különösen a kisebb és közepes méretű országok esetében, a kulturális külpolitika hatékonyan tudja támogatni a diplomáciai munkát, hatékony eszköz lehet a nemzetközi arcél megrajzolására, a sajátosságok kidomborítására (nichediplomacy). A kulturális diplomácia lehetőséget ad arra, hogy egy ország koordinált kulturális hatást érjen el külföldön, amit magánkézben lévő, kereskedelmi célú kulturális cégek nem tudnának elérni.

A nemzetközi kulturális kapcsolatok kiépítésének szükségességét különböző időszakokban ismerték fel az egyes országok³. A XIX. század végén a nem-állami szereplők a nemzeti érzéstől áthatva kezdeményezték a külföldi kulturális intézmények létrehozatalát, a XX. század elejéig pedig a legtöbb európai állam létrehozta a kulturális diplomácia intézményrendszerét. A két világháború között a kormányok nagy része felismerte a kultúra potenciálját a propagandatevékenységben, a bipoláris világrend idején pedig az ideológiai harcban. 1989 óta pedig a nationbranding felértékelődésével a kultúra megjelenik szinte minden ország külpolitikájában.

Napjainkban a kulturális diplomácia keretében a kultúra rendkívül tágan értelmezett fogalmát használják, így a hagyományos területek (pl. irodalom, zene, képzőművészet) mellett megjelenik a tudomány, sport vagy akár a gasztronómia is. Továbbá a kulturális

² COOMBS, Philip H.: *The Fourth Dimension of Foreign Policy: Educational and Cultural Affairs*. Harper & Rows, New York, 1964. 158.

³ Részletesen lásd: KÖRNYEI Ágnes: A kulturális diplomácia tegnap és ma. In: *Grotius on-line*, http://www.grotius.hu/doc/pub/PWMXPL/2015-03-13_kornyei-agnes_a-kulturalis-diplomacia-tegnap-es-ma.pdf

diplomácia színtere is nagy mértékben megváltozott a korábban erősen bilaterális együttműködés mellett egyre nagyobb szerepet kap a multilaterális világ. Mivel a kultúra az identitás alapját is jelenti, nemcsak nemzeti, de regionális szinten is megjelenik a nemzetközi kulturális együttműködés. A regionális szervezetek keretében is - az összetartozás erősítésére - a kulturális kapcsolatok fejlesztése figyelhető meg.⁴

A kulturális diplomácia eszközkészlete, azok súlyozása természetesen országról országra változik, de megfogalmazható a tevékenységek egy olyan köre, amelyet a kulturálisan aktív külpolitika többnyire alkalmaz. Az egyik legrégebbi, hagyományos eszköz a cserekapcsolatok építése oktatási és kulturális célból. Sok országban kifejezetten a fiatalokat és/vagy fiatal művészeket célozzák a csereprogramok, a magas minőségű ösztöndíjakkal pedig a másik ország leendő politikai, gazdasági vezetőit, véleményvezéreit kívánják megszólítani (pl. Fullbright ösztöndíj, DAAD). Nem csak a személyek, de események, tárgyak cseréje⁵ is fontos eszköz a kulturális diplomácia kezében.

A csere mellett tradicionális terület a nyelv terjesztése, oktatása. A nyelv kérdése már régen nem pusztán kulturális, hanem eminensen politikai kérdés, a nyelv terjesztése a politikai és gazdasági behatolás eszköze lehet. Elég csupán a német egyesítést követően az Európai Unión belüli nyelvi vitára, vagy általában a hivatalos és munkanyelvek kérdésére rámutatni. De megemlíthető a regionális, kis nyelvek szerepének növekedése és a nemzeti nyelvek megőrzésére tett intézkedések (nyelvtörvények szerepe és jelentősége, azok multilaterális szabályozása) is. A nyelvtanulás és az ezzel foglalkozó intézmények támogatása magában foglalja a nyelvtanfolyamok és idegen nyelvű anyagok kidolgozását, még ha abban a gyakran globális szinten működő nem-kormányzati szervezetek játsszák is fő szerepet. Az intézmények gyakran jelentős bevételhez jutnak a tanfolyamok díjaiból, amit tovább növel a külügyminisztérium által nyújtott támogatás. Néha más minisztériumok vagy ügynökségek is pótlólagos forrásokat nyújtanak a nyelvtanításhoz és tanárképzéshez. A publikációk és könyvtárak is a nyelvtanulási programtevékenység részét képezhetik. Néhány ország többnyelvű anyagokat és információkat (nyomtatott formában és online) is nyújt a külföldiek számára. Ehhez a témához tartozik a hazai irodalom fordításának támogatása is. Természetesen nem minden ország esetében kap nagy hangsúlyt a nyelvi kultúra terjesztése (pl. sem Hollandia, sem Szingapúr nem foglalkozik nyelvtanítással, sem külföldre szánt anyagok megjelentetésével). Franciaország két intézményen⁶ keresztül támogatja a nyelvi és publikációs programokat, Japán négy minisztérium forrásaiból támogatja az erre a célra létrehozott Japán Csere és Tanítási Programot (JET). Érdekes, hogy Nagy-Britannia számára eminens feladat a nyelvoktatás (British Council), míg a szintén angol nyelvű USA nem helyez erre hangsúlyt. Kanada kétnyelvű identitása miatt támogatja a

⁴ Például nemcsak Európai Unióban, de az Iszlám Együttműködés Szervezetében vagy az ASEAN keretében is elindították a kulturális főváros programot.

⁵ Például művészeti és kulturális események szervezése és támogatása (kiállítások, filmvetítések, koncertek, színház-, táncelőadások, vitaestek), információszolgáltatás a nemzeti kultúráról (könyvek, CD-k, DVD-k, nyelvtankönyvek kiadása stb.) külföldön.

⁶ Alliance française, AEFE

nyelviparát, szakértőként jeleníti meg országát a második nyelv tanításában – legyen az az angol vagy a francia – és ösztönzi a külföldi diákokat, hogy Kanadában tanuljanak nyelveket.

A kulturális együttműködést tudatosan építő kormányok külpolitikájának hagyományosan része a külföldön fenntartott iskolarendszer, amely a legrégebbi eszköze a kulturális diplomáciának.

Továbbá az eszköztár része a tanszékek, lektorátusok illetve az adott országról szóló civilizációs tanulmányok támogatása. A lektorátusokat a befogadó állam egyeteme hozza létre, de a küldő állam hozzájárul anyagilag, megfelelő személy küldésével. Néhány ország támogat országtanulmányi programokat, amelyeket központok, intézetek vagy a külföldi egyetemeken létrehozott tanszékek biztosítanak. Az amerikanisztika, romanisztika vagy Ázsia tanulmányok számíthatnak az anyaországok kormányainak támogatásra, de pl. az Egyesült Királyság vagy Franciaország nem kifejezetten aktív ezen a területen.

A könyvtárak hálózata is a nemzetközi kulturális kapcsolatok programjainak menedzseléséhez szükséges szervezeti infrastruktúrához tartozik. A külügyminisztérium általában könyveket, könyvtáros ösztöndíjakat és kutatói ösztöndíjakat nyújt, míg a helyi partner könyvtárak és egyetemek nyújtják a hozzáférést és fizetik a személyzetet.

A nagyobb országok eszköztárában megjelenik a külföldre sugárzó média is, többnyire több nyelven közvetítik, alakítják az ország imázsát (pl. BBC World, TV5 Monde, Deutsche Welle, CCTV).

Főleg az egykori gyarmattartó országok tekintetében a nyelvi alapon létrehozott nemzetközi szervezet is segíti a kulturális befolyás fenntartását, növelését (pl. Franciaország OIF, Spanyolország CIN, Portugália CPLP).

Egyre növekvő jelentőségű a nemzetközi kulturális programokban és projektekben való részvétel. A legtöbb ország részt vesz valamilyen multilaterális kulturális együttműködésben, ami lehet egy univerzális szervezet (pl. UNESCO, WIPO, Világbank) keretében vagy regionális szervezet tevékenységében. Például a nemzetközi régészeti projektek és kutatások terén Franciaország vagy Olaszország rendkívül aktív. Japán nagyvonalú alapítványokat⁷ hozott létre az UNESCO-val együttműködésben a világörökség, a szellemi kulturális örökség védelme érdekében, elsősorban az ázsiai fejlődő országok támogatására. Sőt az Európai Unió keretében, a közös európai identitás létrehozatalára irányuló erőfeszítés részeként egyre aktívabb együttműködés jön létre a tagállamok között harmadik országokban is. (lásd EUNIC)

Relatív új jelenség a kreatív és kulturális ipar termékeihez és szolgáltatásaihoz kapcsolódó tevékenység, ami napjaink kulturális diplomáciájának egyre elfogadottabb része. A kreativitás és az innováció szerepe felértékelődik a mai gazdaságban, és a kutatás közvetlen gazdasági hatásai is arra inspirálják ezeket a kormányokat, hogy szervezeten, összehangoltan építsék ki a kulturális diplomáciájukat.

A civil társadalom szervezeteinek és alapítványainak jelentősége nem elhanyagolható

⁷ Japanese Funds-in-Trust

az állam külpolitikai mozgásterére szempontjából. Ugyan Giles-Scott Smith⁸ az „USA nyilvános diplomáciájának egyedülálló jellemzőjeként” írja le a magán intézmények és alapítványok bevonását az 50-es évek során az USA kulturális külpolitikájába, pedig a nem-állami szereplők az európai kulturális együttműködésben már a kezdetektől fogva rendkívül fontos szerepet játszottak. Hans-Manfred Bock⁹ mutatott rá arra a tényre, hogy az állam és a civil szereplők közötti kapcsolat nem csupán arról szól, hogy ez utóbbiak egyszerűen csak végrehajtják a kormány által megfogalmazott politikát, de szükséges relatív autonómiájuk is a sikeres tevékenységhez. Visszatekintve a történelembe látható, hogy a ma ezen a területen –nemzetközi oktatási és kulturális csere, nyelvoktatás, külföldi kulturális központok fenntartása – aktív szervezetek közül sok jóval régebben jött létre, mint a kulturális diplomácia néven ismert állami szakpolitika. Például az Alliance française-t 1881-ben alapították, a Società Dante Alighieri 1889-ben jött létre és az egységes Németország sem maradt le a kulturális kapcsolatok fontosságának felismerésében, már 1881-ben létrehoztak egy civil szervezetet¹⁰ a külföldi német iskolák fenntartására a külföldi németek számára. De a nagy amerikai alapítványok mint a Carnegie Endowment (1910), a Rockefeller Alapítvány (1913) vagy a Guggenheim Alapítvány (1925) is már a XX. század elején megkezdte tevékenységét. A nagy kulturális INGO-k közül is néhány már a XX. század fordulóján létrejött mint például a Könyvkiadók Nemzetközi Szövetsége¹¹ (IPA), amelyet 1896-ban, Párizsban hoztak létre vagy az 1927. szeptember 30-án Edinburghban megalapított Könyvtári Egyesületek és Intézmények Nemzetközi Szövetsége¹² (IFLA). Tehát fontos hangsúlyozni, hogy a fejlett világ számos országában a kulturális diplomáciának a nem-állami szereplőkre tekintettel kellett kifejlődnie.

A kulturális diplomácia modelljei

Freeman M. Tovell¹³ elsők között készített érdekes összehasonlító elemzést néhány nemzet kulturális politikájáról és intézményi szervezetéről. Minden hasonlóság ellenére (művészeti csere, képzőművészet, média és film, személyek cseréje, ösztöndíjak, kulturális központok, kiállítások, sport stb.) Tovell jelentős különbségeket

⁸ SCOTT-SMITH, Giles: *Networks of Empire. /The US StateDepartment'sForeignLeader Program intheNetherlands, France and Britain 1950-70.* Peter Lang, Bruxelles, 2008. 88.

⁹ BOCK, Hans-Manfred: Transnationale Kulturbeziehungen und uswärtige Kulturpolitik. Die deutsch-französischen Institutionen als Beispielln: PFEIL,Ulrich (ed.) *Deutsch-Französische Kultur- und Wissenschaftsbeziehungenim 20. Jahrhundert. Ein Institutions geschichtlicher Ansatz.* R. Oldenbourg Verlag, München, 2007. 10–11.

¹⁰ Allgemeine Deutsche Schulverein zur Erhaltung des Deutschtums im Ausland

¹¹ International Publishers Association, IPA

¹² International Federation of Library Associations and Institutions, IFLA

¹³ TOVELL. Freeman M.: A Comparison of Canadian, French, British, and German International Cultural Policies. In: COOPER, Andrew Fenton (ed.): *Canadian Culture: International Dimensions.* Waterloo, Ont.: Centre on Foreign Policy and Federalism and the Canadian Institute of International Affairs, 1985. 69–82.

talált: a franciák és a németek folyamatosan hangsúlyozták a nyelv használatát, a britek az oktatásra fókuszáltak, és a kanadaiak kulturális fejlődésük különbözőségét állították előtérbe. Hasonlóképpen eltérő, hogyan szervezik meg ezek a nemzetek a kulturális diplomáciájukat, a kormányon belüli felelősségi viszonyokat. A franciák az állam civilizációs missziójaként írják le a kulturális külpolitikát, amely központi irányítás alatt működik. Nagy-Britannia a kormánytól „karnyújtásnyi távolságra” hozta létre a British Councilt, amely egy nemzeti köztestület, de szorosan együttműködik a kormánnyal a területen. Németország föderatív jellege miatt ezen megközelítések keverékét alkalmazza, kombinálja a külügyminisztérium illetékes igazgatóságát autonóm ügynökségekkel. Tovell jelentős különbségeket talált programok alkalmazásakor is, a magán és közszektor közötti interakcióban.

Majdnem húsz évvel később Margaret J. Wyszomirski¹⁴ kollégáival kilenc¹⁵ ország nemzetközi kulturális kapcsolatait hasonlította össze adott szempontok szerint. Ilyen aspektus a kultúra stratégiai szerepe a külpolitikában, a kulturális diplomácia céljai, struktúrája illetve eszközrendszere illetve indikátorként használták az erre a célra fordított kormányzati kiadásokat. Elemzésük szerint a vizsgált országok nagy többségében a nemzetközi kulturális kapcsolatokat a külpolitika integráns részének tekintik, egy kedvező kép kivetítésére törekszenek. Az általuk kialakított modellek attól függően változnak, hogy a kormányon belül a felelősséget melyik minisztérium vagy minisztériumok viselik ezért a területért illetve bevonnak-e ügynökségeket a munkába.

A nemzetközi politikai viszonyok megváltozott geometriája illetve a korábbi kutatások eredményei alapján a kulturális diplomácia különböző változatai írhatók le. Megközelítésemben az egyik aspektus, hogy a külpolitika mennyire tudatosan épít a kultúrára (stratégiai cél), létezik-e önálló kulturális diplomácia illetve a kultúra fogalma milyen széles értelemben jelenik meg a külpolitikában. Egy másik szempont, hogy a kormány milyen összetett intézményrendszert állít fel és ezt milyen módon irányítja. Nagyon fontos aspektus továbbá, hogy a kulturális együttműködésben részt vesznek-e nem-kormányzati szervezetek és azok milyen kapcsolatban vannak az állammal.

Mivel a nemzetközi kulturális együttműködés első kialakítói a nem-állami szereplők voltak és rugalmasságuk, kapcsolatépítő-képességük miatt elengedhetetlen részei a nemzetközi kulturális kapcsolatoknak, ezért a modelleket az NGO-vezérelt elméleti verziótól indulva a kormányok uralta, felülről létrehozott kulturális külpolitikáig vázoljuk fel.

¹⁴ WYSZOMIRSKI, Margaret J. –BURGESS, Christopher –PEILA, Catherine (eds.) : *International Cultural Relations: A Multi-Country Comparison* (2003).
http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/MJWpaper_0.pdf

¹⁵ Ausztrália, Ausztria, Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Japán, Kanada, Svédország, Szingapúr

Szempontok	Modellek						
	1	2	3	4	5	6	7
stratégia -: nincs vagy alárendelt szerep +: önálló kulturális diplomácia, szélesebb kultúra fogalom	-	-	-	+	+	+	+
intézményrendszer összetettsége -: egy intézmény +: több intézmény	-	+	-	-	+	+	-
intézményrendszer központi irányítása -: nincs egységes, átfogó központi irányítás +: közvetlen, összehangolt kormányzati irányítás	-	-	+	-	-	+	+
nem-állami szereplők -: nem jellemzőek az együttműködésben +: fontos részei az együttműködésnek	+	+	+	+	+	+	-
példák	FIN	NED DEN	CAN NZL	GBR SWE JPN	GER	FRA ITA ESP POR	CHN KOR TUR

1. Az egyén orientált, öngondoskodó szemléletre épülő megközelítés, a civil szféra támogatásával működő nemzetközi kulturális együttműködés lehet egy elméleti modell. Itt az állam szerepe a minimális bi- és multilaterális együttműködésre szorítkozik. A modell részleges működőképességét az amerikai magánvállalatok sikeres tevékenységével szokták leírni. A mai gyakorlatban talán a finn politika áll legközelebb ehhez a modellhez.
2. A kulturális diplomáciának nincs nagy súlya. Nem a külügyminisztérium alá tartozik a kulturális együttműködés irányítása, bár a külügy is támogatja azt. Gyenge a központi intézményrendszer, a civil szereplők munkája alapvető.(pl. Hollandia, Dánia)

3. A külpolitika felismeri a kultúra jelentőségét, de mint a gazdasági előnyöket támogató eszközre tekint. Létrehoznak kormányzati intézményeket, stratégiát, de a civil szervezetek szerepe számottevő. (pl. Kanada, Új-Zéland, Ausztrália, Szingapúr)
4. A kulturális külpolitika fontos, önálló terület. Intézményrendszere meglehetősen egyszerű, a kulturális diplomácia végrehajtását kiszervezik relatíve autonóm, karnyújtásnyira lévő ("armslength") ügynökségnek. (pl. Egyesült Királyság, Japán, Svédország)
5. Egy összetett struktúra, ahol a külügyminisztériumon kívül több szervezet is részt vesz kulturális külpolitika megvalósításában, amelyeket a központ a költségvetésen keresztül befolyásol, illetve újabb feladatokra újabb autonóm ügynökségeket hozhat létre. Ez egy alulról szerveződő rendszer, de központi irányítással és sok nem-állami szervezet közreműködésével. (pl. Németország)
6. A kulturális diplomácia stratégiai fontosságú ebben a modellben, amely a külpolitika direkt befolyása alatt, relatíve nagy külügyminisztériumi apparátussal működik. Ezekben az országokban kezdetben csak NGO-k aktivizálódtak a területen, de ma kiterjedt kulturális intézeti hálózat jött létre, amely élén diplomata státusú vezető áll és további állami alapítású intézmények alkotják a kulturális diplomácia struktúráját. (pl. Franciaország, Spanyolország, Olaszország, Portugália)
7. Ez a modell felülről jön létre, amely NGO-k nélkül erős központi irányítás alatt működik. Új eszközök alkalmazása (publicdiplomacy, fejlesztéspolitika kulturális aspektusa) és szélesebb kultúra fogalom (pl. gasztronómia, sport) jellemző ezekben az országokban. Főleg az ázsiai feltörekvő hatalmak (pl. Kína, Törökország, Dél-Korea) tartoznak ebbe a csoportba, amelyek kifejezett offenzívát indítottak ezen a területen (pl. kulturális intézetek megnyitása Európában, szomszédságukban).

1. Elméleti, a civil szféra támogatásával működő nemzetközi kulturális együttműködés

Elméletben elképzelhető egy olyan modell, ahol kifejezetten a kultúra, a kulturális kapcsolatok nem jelennek meg a külpolitikában, a nemzetközi kulturális együttműködésben NGO-k, alapítványok vesznek részt. Természetesen napjaink interdependens világában az állam is részt vesz valamilyen szinten a kulturális kapcsolatokban, de tevékenysége az elengedhetetlen bi- és multilaterális államközi kapcsolatok bonyolítására szorítkozik.

A tisztán önkéntes alapon működő rendszerre példaként az USA felsőoktatási rendszerét vagy az amerikai magánalapítványok tevékenységét szokták felhozni, amelyek nemzetközi dimenziói jelentősek. A kultúra finanszírozásához is teljesen másként állnak a self-made man gondolatát hirdető észak-amerikaiak mint például az

európaiak, még kulturális miniszteri poszt sincs az USA kormányában¹⁶.

Nem szabad elfelejtenünk az USA sajátos „helyzeti előnyérő” sem, ami lehetővé teszi a nem-állami szereplők nagyobb szerepvállalását, befolyását. Ugyanis az amerikai „puha hatalom” globális méretű hatásáról beszélhetünk az ún. tömegkultúra (low-browculture) területén, pl. a Hollywood-i filmek¹⁷, a populáris zene, a gyorséttermek „gasztronómiája” vagy a profi sport (amerikai csapatsportok¹⁸, sztárjátékosok) terén. Ma az amerikai soft power fontos forrása az innováció, a Szilícium-völgy termékei is, hiszen az okostelefonról vagy a közösségi hálóról közismert, hogy amerikai termék.

Az első fontosabb amerikai kormányzati kezdeményezések a kulturális külkapcsolatok terén a harmincas években születtek, válaszul a nemzetiszocialista Németország „kulturális offenzívájára” Latin Amerikában. Az 1936-os Buenos Aires-i pánamerikai konferencián az USA küldöttsége egy egyezményt javasolt az Amerika-közi kulturális kapcsolatok előmozdítására, amely az USA későbbi kulturális diplomáciájának sok jellemzőjét már előrevetítette, többek között a nem-kormányzati szervezetek¹⁹ bevonásának szükségességét²⁰.

Nem véletlen, hogy a civilek részvétele a kulturális kapcsolatokban a II. világháború után is fontos elvárás volt. Formailag ehhez a modellhez lehetne sorolni a hidegháborús amerikai kulturális diplomáciát, azonban azt - sok kutatáshoz hasonlóan – államvezéreltnek tekinthetjük, mert az NGO-k, alapítványok és magánszemélyek alárendelt szerepet játszottak. Az USA kormánya és a CIA ugyanis álapítványokat hozott létre vagy manipulálta a már működőket és ezeken keresztül titokban jól körülhatárolható célcsoportokhoz juttatott forrásokat. Az 1945-ben kezdeményezett, de végül csak 1948-tól hatályos ún. Smith–Mundt törvény²¹ arra kötelezte az USA

¹⁶ Például Európában az operaházak működésének 60-80%-a közpénzből származik és a jegybevételből kb. 15-30%, addig az USA-ban alapvetően magán forrásokból (jegybevétel 30-35%, cégektől 35-40%) finanszírozzák minimális közpénz mellett az európaiaknál jóval nagyobb operaházakat (kivétel a Metropolitan Opera).

¹⁷ Még az USA katonasága is felismerte a film hatalmát és Hollywoodban egy összekötő egységet (Pentagon Film Liaison Unit) hozott létre, hogy lehetővé tegye a filmkészítők számára a katonai eszközök használatát, sőt valódi csapatokat is igényelhetnek extra szolgáltatásként. De ehhez szükség van a forgatókönyv jóváhagyására, amelynek megítéléséhez legfőbb szempont a hitelesség, de természetesen nem támogatnak olyan filmeket sem, amelyek rossz színben tüntetik fel a hadsereget vagy nem reális képet mutatnak róla.

¹⁸ Például az NBA egyre több mérkőzését az Egyesült Államokon kívül játsszák vagy a baseball döntőt World Series-nek nevezik, pedig azon kizárólag észak-amerikai csapatok vesznek részt.

¹⁹ Például szakszervezetek, egyetemi dolgozók, ifjúsági csoportok és társadalmi szolgáltató szervezetek.

²⁰ MULCAHY, Kevin V.: Cultural Diplomacy and the Exchange Programs: 1938-1978 *The Journal of Arts Management*. In: *Law and Society*, Vol. 29, No. 1, Spring 1999. 11.

²¹ H. Alexander Smith szenátor és Karl Mundt képviselő egy tanulságos európai körút után – azt látva, hogy a Szovjetunió és az általa támogatott nemzeti kommunista

kormányt, hogy „folytasson nemzetközi információs, oktatási és kulturális cseretevékenységet világméretben”, amelynek eszközei alapvetően nem-állami intézmények voltak. A hidegháború fokozódásával egyre fontosabbá vált, hogy az USA álláspontja és céljai a világ többi része számára is világosak legyenek, ezért 1953-ban létrehoztak egy független ügynökséget, az USA Tájékoztatói Hivatalát²² (USIA), amely azonban végig szoros kapcsolatban dolgozott a külügyminisztériummal²³. Ebben az időszakban a CIA a kommunizmus elleni külföldi harc érdekében, fedett műveletként kulturális programokat támogatott. Az Ügynökség segítette létrehozni például 1950-ben a Kulturális Szabadságért Kongresszus antikommunista jogvédő csoportot,²⁴ amely titokban anyagilag támogatta amerikai művészek kiállításait, előadóművészek külföldi turnéit és kulturális magazinok kiadását külföldön. Kvázi civil kezdeményezésként hozta létre a CIA 1949 májusában a Szabad Európa Bizottságot,²⁵ amelynek keretében még az év decemberében létrehozták a SZER-t. A függetlenség látszatának megteremtéséért kívülről is bevontak forrásokat, ugyanis a Keresztshadjárat a Szabadságért²⁶ nevű szervezet gyűjtést szervezett 1950 és 1960 között a Szabad Európa Rádió számára, valójában azonban közvetlenül a CIA költségvetéséből fedezték költségeinek nagy részét a hetvenes évek elejéig.²⁷

Finnország

Mai komplex világunkban természetesen minden ország diplomáciájában jelen van valamilyen szinten a nemzetközi kulturális együttműködés. Így Finnországban is a külügyminisztérium és az oktatási és kulturális minisztérium tevékeny ezen a területen a bilaterális és multilaterális (EU, UNESCO, WIPO) viszonylatban, különösen az Északi Tanács keretében. A hivatalos szervek inkább monitorizálnak, koordinálnak, tehát „vegytiszta” NGO modellről nem beszélhetünk, de azok túlsúlyáról mindenképpen.

A hivatalos kulturális és tudományos politikától függetlenek a finn kulturális intézetek, a non-profit szektorba tartoznak, működésüket magánalapítványok vagy alapok biztosítják. Hivatalosan kulturális és tudományos intézetekre oszthatók, de tevékenységükben ilyen éles határvonal nem húzható.²⁸ Jelenleg 16²⁹ kulturális és

pártok rendkívüli mértékben kezdik befolyásolni az európai térséget – kezdeményezték a később róluk elnevezett törvényt.

²² United States Information Agency, USIA

²³ Az új ügynökség fogta össze az összes információs programot, ideértve a Voice of America-t, ami korábban a külügyminisztériumhoz tartozott, de két évvel később a kormány oktatási csereprogramjainak külföldi műveletei is ide kerültek.

²⁴ Congress for Cultural Freedom, CCF

²⁵ National Committee for Free Europe

²⁶ Crusade for Freedom

²⁷ MINK András: Fekete könyv *Beszélő* 7. évf. 7-8. szám. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/%E2%80%9Efekete-konyv%E2%80%9D>

²⁸ Az egyik feladata a finn kulturális tevékenység előmozdítása, míg a tudományos intézetek elsősorban a kutatás és oktatás támogatására koncentrálnak az adott szakterületen, illetve Finnország és az adott ország közötti kutatási együttműködés elősegítésére.

tudományos intézménnyel van jelen Finnország a kulturális diplomácia világában³⁰, nagyrészt észak-, nyugat-európai fókusszal. 1975-ben pedig létrehozták a Hanasaari Svéd–Finn Kulturális Központot³¹ Espooban, mely a két ország közötti kulturális kapcsolatok előmozdítását tűzte ki célul,³² és a két kormány által működtetett alapítvány³³ függetlenül tevékenykedő egysége. Az intézetek közötti együttműködésért, az információ áramlásért, a finn partnerekkel a kapcsolat felvételéért a helsinki székhelyű Finn Kulturális és Tudományos Intézetek Egyesülete³⁴ felel. A Kulturális és Oktatási Minisztérium, mint az intézetek fő finanszírozója csak monitorizálja tevékenységüket és eredményeiket.

2. Korlátozott állami szerepvállalásra épülő modell

Ebben a modellben a külpolitika nem épít a kultúrára, a kulturális diplomáciának nincs nagy súlya. Ezekben az országokban nem a külügyminisztérium irányítja a nemzetközi kulturális együttműködést, nincs összehangolt stratégia a kulturális diplomácia egészére.

A nemzetközi kulturális kapcsolatokért nem a külügyminisztérium, hanem más minisztériumok (pl. kulturális, információs, oktatási minisztériumok) felelősek, bár a külügyminisztérium is részt vesz a finanszírozásban. A többszereplős intézményrendszer központi irányítása gyenge, a civil szereplők munkája alapvető.

Hollandia

A kulturális politika Hollandiában azon a premisszán alapul, hogy az államnak tartózkodnia kell attól, hogy beavatkozzon a művészet és a tudomány világába.

2013-ban jött létre a Dutch Culture, a nemzetközi kulturális együttműködés központja. Ez az új intézmény három korábbi szervezetet olvasztott magába. Az egyik az 1999-ben létrehozott Nemzetközi Kulturális Tevékenységek Szolgáltató Központja³⁵, amely információkat gyűjtött és terjesztett a holland kulturális tevékenységről és biztosította a kapcsolatot a kormány felé, a másik a művészek mobilitását (ösztöndíjak) már évek óta szervező Trans Artists szervezet illetve a harmadik, a Holland Média Desk. A Dutch Culture feladata a kultúra, a média és az örökségvédelem területén a nemzetközi tevékenység ösztönzése. Az amsterdami székhelyű szervezetnek nincs intézményi hálózata, a Dutch Culture központja diszponál a meglehetősen nagy összeg felett. A Kulturális, Oktatási és Tudományos Minisztérium és a Külügyminisztérium négyévenként forrás biztosításával támogatja a központot.

²⁹ Görögország (1984), Németország (1994), Belgium (1993), Luxemburg (1993), Hollandia (1993), Dánia (1992), Anglia (1991), Spanyolország (1996), az Egyesült Államok (1989), Norvégia (1996), Franciaország (1990), Olaszország, Svédország (1995), Oroszország (1993), Észtország (1994), Japán és a Közel-Kelet.

³⁰ <http://www.instituutit.fi/en>

³¹ Hanasaari Kulttuurikeskus

³² <http://www.instituutit.fi/en/institutes/hanasaari-swedish-finnish-cultural-centre/>

³³ <http://www.kulturfonden.net/fi/in-english-17109753>

³⁴ Association of Finnish Cultural and Academic Institutes

³⁵ Service Centre for International Cultural Activities, SICA

Hollandiában tehát nem beszélhetünk átfogó kulturális diplomáciai stratégiáról, a korábban összetett intézményrendszerben megjelent a centralizáció, ám az állam hagyományosan háttérbe vonul és a civil szervezetek tevékenységére támaszkodik.

Dánia

Dániában a kulturális külkapcsolatok fő alakítója egy speciális fórum, az ún. Nemzetközi Kultúrpanel,³⁶ ami különböző minisztériumok³⁷ és a dán kulturális élet nem-állami szereplőinek³⁸ együttműködési fóruma. A Panel fő feladata, hogy összehangolja és könnyebbé tegye a koordinációt. Például a nemzetközi kulturális csere 2014-2016-os stratégiájában³⁹ fő célkitűzésként fogalmazták meg a dán művészet és kultúra fejlesztését és megújítását, Dániának mint országnak a promótálását, a kulturális export ösztönzését és az interkulturális párbeszéd előmozdítását.

A dán kulturális élet külföldi megjelenítésében a legfontosabb szereplő – így a Panelnek is tagja – a Dán Kulturális Intézet, amelynek alapítása a náci időkig nyúlik vissza. A British Council (BC) mintájára - a kormánytól való távolságtartás központi gondolatára támaszkodva - 1940-ben hozták létre a Dán Társaságot⁴⁰ Folmer Wistiés más ismert dán személyiségek magánkezdeményezéseként. A brit példától eltérően a Dán Társaság képviselőit a külügyminisztériumnak nem kellett akkreditálnia, és nagyon szoros kapcsolatokat ápoltak a magánszektorral. További különbség, hogy a Dán Társaság kifejezetten csak az oktatásra koncentrált és nem foglalkozott a kultúra és a kereskedelem összekapcsolásának lehetőségeivel. De mindkét intézmény nagymértékben függött a közfinanszírozástól.

A dán intézmény a háború után is igyekezett távolságot tartani a gazdasági érdekektől, politikai befolyásolástól. A kormánytól azonban függött, mert az alapköltségeihez szüksége volt a kormányzati forrásokra, így a dán nyilvános diplomácia karja volt, még ha gyenge is. A hatvanas évek változást hoztak, ugyanis a kulturális politikáért felelős új minisztériummal már könnyebben együtt tudott működni a Társaság, mint a külügyminisztériummal. A független, non-profit szervezet 1989-ben változtatta nevét Dán Kulturális Intézetre.⁴¹

A Társaság első külföldi képviselője 1947-ben nyílt meg, és jelenleg hét országban⁴² van Dán Kulturális Intézet. Az intézet arra törekszik, hogy a minél tágabb értelemben vett kultúra területén ápoljon kapcsolatokat, hogy a dán társadalmi berendezkedés megismerését elősegítő együttműködések alakítsanak ki. Az Intézet bevételeinek közel felét a Kulturális Minisztérium adja, de hangsúlyosabb a magánvállalatok támogatása,

³⁶ Det Internationale Kulturpanel

³⁷ Kulturális-, Külügy- és Gazdasági- és Üzleti Minisztérium

³⁸ Jelenleg tagjai: Dán Művészeti Alapítvány, Dán Kulturális Intézet, Dán Építészeti Központ, Dán Design Központ, Dán Filmintézet, Kulturális és Fejlesztési Központ, Dán Kulturális Ügynökség.

³⁹ Új stratégiai cselekvési terv 2014-2016

http://kum.dk/uploads/tx_templavoila/Summary.pdf

⁴⁰ Det Danske Selskab

⁴¹ Det Danske Kulturinstitut

⁴² Belgium, Brazília, Egyesült Királyság, Kína, Lengyelország, Lettország, Oroszország

illetve a saját jövedelmek (főként nyelvtanításból, illetve tanulmányutak szervezéséből).

A Nemzetközi Kultúrpanel tagjai közül kiemelném még a Kulturális és Fejlesztési Központokat,⁴³ amelyek a Külügyminisztérium irányítása alá tartoznak, és főleg a fejlődő országokban működnek. Az önállóan működő intézmény szorosan együttműködik a dán külképviseletekkel, hogy támogassák a helyiek aktív részvételét a művészeti és a kulturális tevékenységekben, hogy a kreatív iparágak támogatása révén ösztönözzék az adott ország gazdasági növekedését és előmozdítsák az interkulturális párbeszédet és a kultúrák közötti együttműködést.

Dániában a kormány aktívabb a kulturális diplomácia terén, mint Hollandiában, sőt koordinációs mechanizmusok alakultak ki az állami és nem-állami szereplők között. A skandináv országban a magánszektor hangsúlyosan részt vesz a kulturális kapcsolatokban, és a civil szférának ez a komoly elkötelezettsége bizonyosan hozzájárul az ország sikeréhez.

3. A kultúra származékos előnyeire építő megközelítés

Azokban az országokban, ahol a külügyminisztérium a külgazdasági ügyekért is felelős, a nemzetközi kulturális kapcsolatok a kereskedelem és a kulturális ipar exportjának előmozdítását (is) szolgálják. Sok országban a gazdasági érdekekhez kötik a kulturális diplomáciát, mivel segít pozitív képet kialakítani az országról, másrészt maguknak a kulturális termékeknek és szolgáltatásoknak is jelentős az exportja. Ehhez a modellhez tartozó országokban felismerték a kultúra szerepét a nemzetközi kapcsolatokban, de nem önmagáért való terület a kulturális diplomácia. Ebbe a csoportba tartozik például Kanada, Új-Zéland vagy Ausztrália.

Kanada

A kanadai kulturális diplomácia legfőbb feladata a hazai kulturális iparágak nemzetközi tevékenységének támogatása, amelyet azonban a multilaterális szabad kereskedelem elveinek (GATT, NAFTA stb.) tiszteletben tartásával kell megvalósítani. Az 1995-ös a külügyi stratégia Kanada külpolitikájának harmadik pilléréként határozta meg a kanadai értékek és kultúra képviseletét külföldön. Tíz évvel később egy felülvizsgálat után megszüntették a pilléres rendszert és elindult a kanadai nyilvános diplomácia fokozatos kiterjesztése. Ennek továbbra is vannak gazdasági dimenziói, hiszen a művészeti és kulturális szektor gazdaságilag is fontos már csak „saját jogán” is⁴⁴ és speciális szerepet játszik abban, hogy „megnyíljanak a kapuk a kanadaiak számára más iparágakban”.⁴⁵

⁴³ Center for Culture and Development

⁴⁴ Évi 38 milliárd kanadai dollárral járul hozzá a gazdaság teljesítményéhez és az exportban majdnem 5 milliárd kanadai dollárral van jelen. Foreign Affairs Canada, *Canada's International Policy Statement: A Role of Pride and Influence in the World*. 2005. 32

⁴⁵ The Cultural Industries Sectoral Advisory Group on International Trade *Canadian Culture in a Global World: New Strategies for Culture and Trade Canadian Culture in*

1997-ben a kanadai külügyminiszter, Lloyd Axworthy⁴⁶ úgy fogalmazott, hogy a kanadai kultúra nemzetközi dimenziójának a megteremtése nemcsak azért fontos, hogy Kanada imázsát megjelenítsék más országokban, de a kanadai kultúra hasznára is válik, amikor a kanadai művészek nemzetközi színpadhoz jutnak. Ez fontos gazdasági kérdés, hiszen a külföldre irányuló kulturális szektorban több kanadai dolgozik mint a mezőgazdaságban, a közlekedésben vagy az építőiparban. A gazdasági érdek mellett azonban megjelenik a szabad kereskedelem támogatásának egy árnyoldala is, a kulturális szuverenitás védelme. A kormány rengeteg energiát és pénzt áldoz a sajátos kanadai kultúra megteremtésére és védelmére más kultúrák kihívásaival szemben, főleg az északi szomszédjára tekintettel.⁴⁷ Az USA dominanciájától való félelem⁴⁸ több okra is visszavezethető. Egyrészt a kanadaiak 80%-a az USA határaitól max. 100 km-re él, ahol az amerikai tömegmédiát közvetlenül elérhető, másrészt a kanadaiak 70%-a közös nyelvet beszél amerikai szomszédjaikkal, nincsenek nyelvi akadályok. Továbbá Kanada a világ egyik legnyitottabb piaca a külföldi kulturális javak számára, így az USA populáris kultúrájának legfontosabb piaca, ahol ráadásul még kicsit magasabb áron is tudják eladni a termékeket mint otthon, az USA-ban.

A kanadai kultúra külföldi promótálásának tisztán racionális oka, hogy bevételt jelentős munkahelyeket teremt, másrészt segíti az ország megkülönböztetését a nemzetközi térben felmutatván Kanada különlegességét mint a kétnyelvűség (angol, francia), a multikulturalizmus, vagy őslakosainak időben messzire visszanyúló gyökerei.⁴⁹ A kanadai kultúra külföldi támogatása továbbá azért is fontos, mert ez növeli a kanadai művészek és kulturális iparágak lehetőségét a túlélésre a külföldi versennyel szemben.

A Külügy- és Nemzetközi Kereskedelmi Minisztérium⁵⁰ feladata a művészeti kapcsolatok ösztönzése, a kanadai kulturális iparágak támogatása és az oktatási tevékenység előmozdítása. A Kanadai Örökség Minisztérium pedig a kulturális sokszínűségről szóló egyezmény megvalósításáért felelős és fontos szerepe van a

a *Global World* (February 1999) <http://www.international.gc.ca/trade-agreements-accords-commerciaux/topics-domaines/ip-pi/canculture.aspx?lang=en>

⁴⁶ AXWORTHY, Lloyd: *Notes for an Address by the Honourable Lloyd Axworthy, Minister of Foreign Affairs, at Harbourfront Centre on the Launch of Canada's Year of Asia Pacific Cultural Programs* speech, Toronto, Ontario, February 8, 1997. http://w01.international.gc.ca/minpub/Publication.asp?Publication_id=376297&mode

⁴⁷ The Cultural Industries Sectoral Advisory Group on International Trade: *Canadian Culture in a Global World: New Strategies for Culture and Trade* Canadian Culture in a Global World (February 1999) <http://www.international.gc.ca/trade-agreements-accords-commerciaux/topics-domaines/ip-pi/canculture.aspx?lang=en>

⁴⁸ HOLLOWAY, Steven Kendall: *Canadian Foreign Policy: Defining the National Interest* University of Toronto Press, 2006 168.

⁴⁹ Foreign Affairs Canada, *Canada in the World*, section V, 3.

⁵⁰ Department of Foreign Affairs and International Trade, DFAIT. A minisztérium nevét 2006. február 6-án változtatták meg a korábbi Kanadai Külügyminisztériumról (Foreign Affairs Canada).

kulturális iparágak nemzetközi marketingje területén.⁵¹

Új-Zéland

Új-Zélandon a külügyminisztérium nem aktív a nemzetközi kulturális együttműködésben. A Kulturális és Örökségi Minisztérium 2000. májusában kiadott jelentése szerint Új-Zélandnak nemzetközi kapcsolataiban a kultúrának is helyt kell kapnia, hiszen a kulturális diplomáciának hosszú távú hasznai vannak. A pozitív kép, amit a nemzetközi kulturális promóció hoz létre, segíti Új-Zéland politikai és diplomáciai kapcsolatait, javítja az ország gazdasági teljesítményét és versenyképességét (pl. a turizmusban), a kultúrában tevékenykedők számára pedig új piacokat nyit és szakmai fejlődésükhöz is hozzájárul.⁵² A dokumentum szerint Új-Zélandnak azokkal az országokkal van jó gazdasági kapcsolata, akikkel más vonatkozásban aktív és egészséges kapcsolatrendszere jött létre. A jelentés megszületése után néhány hónappal létrehozták a Kulturális Diplomáciai Koordinációs Bizottságot,⁵³ amelynek legfőbb feladata, hogy a kormányzati szereplők között biztosítsa az információáramlást Új-Zéland külföldi kulturális tevékenységét illetően.

2004. július 5-én elindult a Kulturális Diplomácia Nemzetközi Programja⁵⁴ (CDIP) a Kulturális és Örökségi Minisztérium felügyelete alatt. A program irányító bizottságában kezdetben több minisztérium képviselői is részt vettek, de 2006 második felétől csak a Kulturális és Örökség miniszter hozzájárulására volt szükség a döntésekhez. Az új kulturális diplomáciai program is magában foglalta a maori tematikát, ami a kulturális külpolitikának kezdetektől alapvető része volt, de az új fókuszban már egy modern nemzet képe állt, például az új-zélandi filmek külföldi promótálása, az ország ajánlása forgatási helyszínül. A kormány még az általa támogatott ösztöndíjakat is az oktatás „eladására” használja, ezek a kulturális tevékenységek az új kereskedelmi áruk, „a vaj és a hús XXI. századi megfelelői”.

Új-Zéland kulturális diplomáciája jól mutatja általánosságban és részleteiben is, hogy a kultúrának egyre nagyobb szerepe van a nemzeti gazdasági érdekek képviseletében. Nyilvánvaló célként fogalmazódott meg a kulturális diplomácia számára a kulturális szektorhoz kötődő gazdasági és kereskedelmi érdekek előmozdítása, a programnak kifejezetten feladata a kreatív iparágak növekedésének támogatása.

⁵¹ A Kanadai Örökség Minisztérium kezdeményezése, a Kereskedelmi Utak Program (Trade Routes Program) jól példázza, hogyan lehet növelni a nemzetközi piacokat a kanadai művészeti és kulturális szektor számára, amit inkább kereskedelmi vonatkozású kezdeményezésnek tekinthetünk, semmint kulturális diplomáciának.

⁵² New Zealand Ministry for Culture and Heritage (2000) *The Place of Culture in New Zealand's International Relations*, Wellington: Ministry for Culture and Heritage 22. cit. MARK, Simon: *A Greater Role for Cultural Diplomacy* Clingendael 2009 http://www.clingendael.nl/sites/default/files/20090616_cdsp_discussion_paper_11_4_mark.pdf

⁵³ Cultural Diplomacy Co-ordinating Committee

⁵⁴ Cultural Diplomacy International Programme, CDIP

Mind a kanadai, mind az új-zélandi kulturális diplomácia jó példa⁵⁵ arra, hogy a kultúra támogatása és terjesztése külföldön elsősorban hazai célok elérése érdekében történik, nagy hangsúlyt kapnak a kulturális vonatkozású gazdasági érdekek. Kanada esetében talán nagyobb hangsúlyt kap a kultúrához kapcsolódó gazdasági érdek, a kulturális iparágak mint Új-Zélandon, bár ott is elismerik ezek jelentőségét, különösen az új programban kiemelik az ország vezető nemzetközi kulturális iparágát, a filmipart. További különbség, hogy Kanada kifejezetten célként fogalmazza meg kulturális szuverenitásának megőrzését, míg a kiwik országában ez nem merül fel.

4. Karnyújtásnyi távolságra kiszervezett ügynökségen alapuló modell

A kormány épít külpolitikájában a kulturális együttműködésre, a kulturális külpolitika fontos, önálló terület. Intézményrendszere meglehetősen egyszerű, a kulturális diplomácia végrehajtását kiszervezik relatíve autonóm, karnyújtásnyira lévő ("armslength") ügynökséghez. Többnyire a külügyminisztérium biztosítja a forrásokat a kulturális diplomáciához, de a politika kidolgozását és a végrehajtást a független szervezethez delegálja. (pl. Egyesült Királyság, Japán, Svédország, India)

Nagy-Britannia

Az 1940-es években nemzetközi szinten kialakult vitában, hogy van-e szerepe a kormánynak a művészet finanszírozásában, a brit állásfoglalást erősen befolyásolták Keynes nézetei. Vezetése alatt állították fel ugyanis 1940-ben a Zene és Művészet Támogató Tanácsát⁵⁶ (CEMA), amely közpénzeket is felhasználhatott az adományok mellett. A CEMA 1946-ban Nagy Britannia Művészeti Tanácsává⁵⁷ nőtte ki magát, amelyet az első olyan művészeti ügynökségnek tartanak a világon, amely kormányzati forrásokat oszt szét a politikusoktól némi távolságot tartva, "karnyújtásnyira".

Ami a külkapcsolatokat illeti, a Külügyminisztériumon⁵⁸ belül létrehozott nyilvános diplomácia (publicdiplomacy) osztályhoz tartozik a kulturális diplomácia témája, ahol alig több mint egy tucat ember dolgozik a kulturális kapcsolatok referatúrán, akiknek több mint a fele a minisztérium ösztöndíjprogramjával foglalkozik. Lényeges különbség a kulturális diplomáciára épülő más államokhoz képest, hogy a brit külképviseletek semmilyen kulturális feladatot nem látnak el, és ahol van kulturális attasé, ő a British Council alkalmazottja. A multilaterális kulturális kapcsolatokat a Kulturális, Média és Sport ügyekért felelős Minisztérium irányítja.

Más európai országoktól lemaradva, 1934-ben létrehozták a Más államokkal

⁵⁵ MARK, Simon: *A Comparative Study of the Cultural Diplomacy of Canada, New Zealand and India* 2008. <https://researchspace.auckland.ac.nz/handle/2292/2943>

⁵⁶ Council for the Encouragement of Music and the Arts, CEMA

⁵⁷ Habár jogilag a Nagy-Britannia Művészeti Tanácsa részeként, de Skóciának és Walesnek is volt saját Művészeti Tanácsa. Észak-Írország Művészeti Tanácsa 1962-ben jött létre független testületként. 1994-ben Nagy Britannia Művészeti Tanácsát három új különálló testületre bontották (Arts Council of England, Scottish Arts Council, Arts Council of Wales).

⁵⁸ Foreign and Commonwealth Office, FO

kialakítandó kapcsolatokért felelős Brit Bizottságot,⁵⁹ amelynek nevét 1936-ban megváltoztatták és röviden British Council (BC) lett. A British Council-t ugyan a külügyminisztérium állította fel, de a BC-nak saját elnöke és igazgatósága van, és felelős saját politikájáért és tevékenységéért. A BC nemzeti köztestület, amely a kormánytól függetlenül működik, de amiért a külügyminiszter végső soron felelős, a Parlamentben interpellálható. A BC a külügyminisztérium költségvetéséből kapja a kormányzati forrásait és a külügyminisztérium vezető tisztségviselője a BC kuratóriumának tagja. A gyakorlatban minden szinten együttműködik a külügyminisztériummal (pl. külföldi intézmények megnyitására szóló döntés). A kormány többször felülvizsgálta⁶⁰, hogy vajon támogassa-e továbbra is a BC-tilteve annak milyen földrajzi és tematikus prioritásokat kellene követnie. A kormányzati hozzájárulás folyamatos csökkenését a BC tevékenységének más területein tapasztalható növekedésével kompenzálta.

1977-ben a BC - a külügyminisztériummal és a négy Művészeti Tanáccsal közösen - megalapította egy osztályként a Visiting Arts-ot, hogy segítse a külföldi kulturális alkotások bemutatását a brit közönségnek, és a művészek és kulturális szakemberek beutazását az országba. 2001-ben független közhasznú társasággá alakult az intézmény.

A brit modell szerves része a BBC, a világ vezető közszolgálati műsorszórója, amelynek programjai tájékoztatnak, ismeretterjesztő feladatot látnak el és szórakoztatnak, első igazgatójának, (Lord) John Reith-nek a közszolgálati ságról vallott elvei szerint. A British Broadcasting Corporation királyi alapítólevele 1927. január 1-jén lépett életbe, amely szerint a BBC a Parlamentnek felelős, de a kormánytól független közintézmény, amelynek működését az előfizetési díjra alapozták. A külföldnek szóló adások a Birodalmi Szolgálat (Empire Service) égisze alatt 1932-ben kezdődtek, amiből 1939-ben létrejött BBC Világszolgálat (World Service), amelynek több nyelven sugárzott adásai fontos szerepet játszottak a hitleri náci propaganda ellensúlyozásában. 2014-től a BBC-nek át kellett vennie a BBC World Service finanszírozásának felelősségét a külügyminisztériumtól, ami a Világszolgálat tevékenységének csökkentéséhez⁶¹ vezetett.

Svédország

Az „arms-length principle” a fő rendezőelv Svédország kulturális külpolitikájában is, ahol a külügyminisztérium fontos, de nem főszereplője a kulturális diplomáciának.

A svéd kulturális diplomácia első jele, amikor 1935-ben létrehoztak egy 25 fős testületet a külügyminisztérium és az oktatási minisztérium mellett az egyház, az egyetemek és akadémiák képviselőiből⁶². Ez a konstrukció nem egyedülálló

⁵⁹ British Committee for Relations with Other Countries

⁶⁰ Például Drogheda, Hill, Vosper, Duncan Berrill Reports, a felülvizsgálati bizottságok elnökeinek neve alapján.

⁶¹ 2013 februárjában „elakadt” az angol nyelvű adás Kínában, 2013-ban a perzsa nyelvű rádióadást Iránban szintén blokkolták.

⁶² ÅKERLUND, Andreas: *Associations, foundations and thenationalization of cultural diplomacy. The Swedish Enlightenmentboard 1935-1945 and the impact of*

Svédországban, ahol a korporatív politikának hagyománya van és a civil társadalomnak nagy a befolyása pl. az oktatásra vagy a jóléti ellátásra. Fennállásának 10 éve alatt ez a terület nagyban támaszkodott a civil szervezetekre, amelyek nagyobb tapasztalattal, szélesebb külföldi kapcsolatrendszerrel és jobb infrastruktúrával rendelkeztek, mint a kormány.

Még a világháború vége előtt, 1945-ben alapították meg a Kulturális Csere Svéd Intézetét⁶³ (SI), ugyanis mind a kormányzati szervek, mind pedig az üzleti szféra egyet értett abban, hogy Svédországot ismertebbé kell tenni külföldön, hogy növelni kell az ország iránti nemzetközi bizalmat. Az intézet feladatákként fogalmazták meg a Svédországról szóló információk terjesztését, és a széles körű kulturális csereprogramok támogatását, aminek érdekében együttműködött egyetemekkel és társadalmi szervezetekkel. Az Intézethez delegálták a külföldi lektorátusok irányítását az intézet megalakulásának első pillanatától fogva, ami azóta is az egyik legfontosabb feladata maradt, és amely kérdésben visszautasított minden együttműködést a civil társadalommal. Az USA-val folytatott csereprogramokban viszont évtizedekig alapítványok tevékenykedtek, azaz a civil-állami munkamegosztás jól működött. Ez a példa is mutatja, hogy a nem-állami szereplők jelentős feladatokat láthatnak el a nemzetközi kulturális együttműködésben, és az állam politikai céljai alapvetően befolyásolják ennek a munkamegosztásnak a mikéntjét.

A British Council mint a kormánytól távolságot tartó intézmény szolgált modellül a Svéd Intézet számára, de természetesen vannak különbségek is. Például a karnyújtásnyi távolság fogalmát különbözőképpen értelmezték a két országban. A Svéd Intézetnek csak két irodája volt külföldön és ezért a svéd nagykövetségek nagyon fontos külföldi csatornát jelentettek tevékenységéhez. Kezdetben mind a BC, mind a SI nagymértékben függött a közfinanszírozástól, de 1970-ben a SI-t alapvetően megreformálták és teljesen non-profit alapítvány lett, amelyet közpénzekből tartanak fenn. Ekkora Kulturális Csere Svéd Intézete helyett Svéd Intézetre változtatták a nevét. Svédországnak azóta sincs nemzetközi kulturális intézeti hálózata. Igaz, van egy Svéd Intézet Párizsban, a többi kirendeltségnek⁶⁴ azonban nincsenek forrásai kulturális együttműködések kezdeményezésére, csak szállást tudnak biztosítani.

Az ötvenes években nemzetközi fejlesztési és segélyezési feladatokban is közreműködött az intézet, amit a 1960-as években átvett a Nemzetközi Fejlesztési Együttműködés Tanácsa-⁶⁵ A Tanácsot továbbfejlesztették, s új neve Svéd Nemzetközi Fejlesztési Együttműködési Ügynökség (SIDA)⁶⁶ lett, amely a Svéd Parlament és kormány nevében tevékenykedő kormányzati ügynökség.

civilsociety actorsonstate politics.

<https://www.dropbox.com/sh/y351je29oz2f8mg/AACxgkuHLPaQDtBuifpf25D6a/%C3%85kerlund.pdf?dl=0>

⁶³ Svenska institutet för kulturell utbyte (Swedish Institute for cultural exchange)

⁶⁴ Róma, Capri, Isztambul, Athén, Kavalla

⁶⁵ Council for International Development, NIB

⁶⁶ Swedish International Development Cooperation Agency, SIDA

Japán

A japán kulturális diplomácia sokféle területen aktív, a hagyományos művészettől a populáris kultúráig (pl. manga nagykövetek), de a japán soft power forrása a westernizálódás nélküli modernizáció és a második világháborús vereség utáni gyors fejlődés sikere is. Japán kulturális külpolitikájának folyamatosan alkalmazkodnia kellett a politikai és gazdasági változásokhoz. Például Japán gazdasági eredményeinek köszönhetően egyre többen szerettek volna külföldön Japánról szóló tanulmányokat folytatni, ezért a kormány ezen a területen létrehozta a Tanaka Alapítványt, amely az USA 10 legnagyobb egyetemét támogatja Japánnal kapcsolatos kurzusok indításában. A globalizáció és a gazdasági növekedés hatására más ázsiai országok is megengedhették maguknak, hogy pénzt fektessenek a kulturális diplomáciájukba, így Japán számára egyre fontosabbá vált, hogy megkülönböztesse magát Kínától, Dél-Koreától és más ázsiai országoktól. Másrészt a növekvő ázsiai nacionalizmussal szemben a japán kulturális diplomácia arra kezdett koncentrálni, hogy megbeszéljék a félreértéseket délkelet-ázsiai szomszédjaikkal. Az új évezredben kezdődött és egyre inkább megfigyelhető jelenség a kelet-ázsiai (különösen japán, dél-koreai, tajvani és a tengerparti kínai) fiatalok közös kulturális percepcióinak kialakulása és növekvő interdependenciája, amit a koreai TV sorozatok sikere Kínában és Japánban vagy a japán popzene széles rajongótábora Dél-Koreában vagy Kínában jól bizonyít.

A nemzetközi kulturális tevékenység erősítéséhez szükség volt Japán külföldi kulturális infrastruktúrájának megerősítésére, aminek egyik jele a Japán Alapítvány létrehozatala 1972-ben. Az Alapítvány célja, hogy elmélyítse a japán kultúra ismertségét más országokban, és hogy hozzájáruljon a világ kulturális fejlődéséhez. Létrehozásakor a Goethe Intézet, a British Council és az Alliance française működését vették alapul. Fontosnak tartották, hogy az Alapítvány munkájában ne politikusok vegyenek részt, a tevékenységét úgy sem lehet leválasztani a külügyminisztériuméról, hiszen működése szoros összeköttetésben áll a nemzeti érdekekkel. Már az alapításakor megfogalmazták, hogy hosszú távú politikai céloknak kell megfelelnie, hiszen a kulturális tevékenység csak hosszabb idő után fejti ki hatását.

Eleinte a külügyminisztérium attól tartott, hogy az alapítvány versenytárrsá válik a külügyek terén, ezért ellenezte létrehozatalát, később azonban már szorosan együttműködtek. A Japán Alapítvány 2003. október 1-től különleges jogi státuszú, független adminisztratív szervezetként működik, melynek értelmében forrásait a központi költségvetésen kívül a magánszektor adományjaiból egészítheti ki. Ennek nem az volt a célja, hogy leválasszák a kormányról, hiszen még mindig szorosan együttműködik a külügyminisztériummal, hanem hogy más, nem kormányzati forrásokból is szert tehessen támogatásokra.

A Japán Alapítványnak viszonylag kevés külföldi irodája van, bár programjai közel 190 országra terjednek ki. Az intézmény működését a tokiói központ és tizenkilenc külföldi iroda, több helyi japán kultúrcentrum, japán nyelvi intézet, valamint összekötő iroda jeleníti meg. A japán kormányzat számára fontos helyeken található külföldi kirendeltségek, így Észak-Amerikában, Európában és Kelet-Ázsiában.

A csoportba tartozó országok esetében a brit példa döntő volt, ahol a British Councilt a Foreign Office kezdeményezésére, önálló testületként állították fel a külpolitika által

megfogalmazott célok megvalósítására. Amikor a Japán Alapítvány 1972-ben megszületett, a British Council független testület példáját követte, de a külügyminisztérium szorosabb ellenőrzése alatt. Svédországban és Japánban ma alapítványi formában működnek az intézmények, hogy pluszforrásokhoz juthassanak. Tehát a külügyminisztérium kizárólagos, de közvetett irányítása alatt áll a kulturális diplomácia, de egy önálló testületre bízva a politika végrehajtását.

5. Tudatos, kiterjedt modell

A kormány tudatos kulturális diplomáciát folytat a külügyminisztérium vezetése alatt, amit egy kiterjedt intézményhálózat segítségével hajt végre. Ez egy összetett struktúra, ahol meglehetősen sok szervezet vesz részt a kulturális külpolitika megvalósításában, és a külügyminisztériumnak nincs közvetlen befolyása tevékenységükre. Azonban a minisztérium a források allokálásával, a szervezetek költségvetésén keresztül mégis hatással tud lenni azok politikájára illetve újabb feladatokra új, autonóm ügynökségeket tud létrehozni. Ez egy alulról szerveződő rendszer, de központi irányítással és sok nem-állami szervezettel.

Németország

A XVIII. század óta Németország „kulturnemzetként” határozza meg önmagát. Ez természetesen mindenek előtt a társadalomtörténeti fejlődéssel függ össze, amely teljesen eltér más európai országokétól, ugyanis a német „elkészt nemzet”.⁶⁷ Németország a XVIII. században kisebb, nagyobb államokból állt, ahol a nemzeti egységet a közös nyelv és kultúra hozta létre, pótolta azt. Ez a hagyomány a mai napig hatással van a kultúrpolitikára és a kulturális intézményekre, és ehhez adódik még a majd 45 évig tartó politikai szétválasztottság a bipoláris világ idején.

A kulturális kapcsolatok építése terén azonban nem voltak sem késésben, sem kevésbé aktívak, mint például a franciák, bár kezdetben más motivációjuk volt. Ahogy a franciák, úgy a németek is hittek abban, hogy nemzetük rendkívül jelentős mértékben járult hozzá a civilizáció fejlődéséhez és a világ kulturális gazdagságához. 1871 után, az ipari-gazdasági expanzió nyomán a németek a germanizmus szellemét (Deutschtum) kívánták megerősíteni a Reichen kívül élőknél. A birodalmi kultúrpolitikában a magánkezdeményezés dominált, pl. a külföldi iskolákat támogató szervezet⁶⁸ is privát egyesület volt.

Az egységes Németországban különleges helyzet jött létre, mert a korábban önálló államoknak kialakult kulturális politikájuk volt és saját kulturális intézményeik, kulturális hagyományaik tovább éltek a Német Birodalomban is, mert azokat nem centralizálták, és nem is asszimilálódtak. Míg az új birodalmi kormány a külföldi kultúrpolitikáért volt felelős, a birodalmat alkotó államok megtartották a felelősséget saját kultúrpolitikájukért, támaszkodhattak a művészetek és a kultúra iránt erősen elkötelezett polgárságra. A nemzeti szocialista kormány központosította ezt az évszázadok alatt kifejlődött sokszínűséget, és a civil elkötelezettséget és a kultúra

⁶⁷ PLESSNER, Helmuth: *Die verspätete Nation über die politische Verführbarkeit bürgerlichen Geistes*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1974.

⁶⁸ Allgemeine Deutsche Schulverein zur Erhaltung des Deutschtums im Ausland

intézményesítését a kormányzat céljainak szolgálatába állította. Ennek a központosításnak a tapasztalata vezetett az NSZK-ban a föderalizmus támogatásához.

A német kulturális diplomácia fejlődését más sajátos okok is befolyásolták. A vesztes világháború után kulturális együttműködés építésének ösztönzője volt az az igény, hogy más nemzetek szemében helyreállítsák a németiségről kialakult képet. Másrészt az 1945 utáni kettévágott németiségnek egyáltalán nem volt kulturális fővárosa, Berlint⁶⁹ is felosztották és a megosztottsággal aránytalanságok jöttek létre a kulturális életben⁷⁰. Továbbá a két világháború csökkentette a német nyelv nemzetközi jelentőségét is.

Ebben a speciális helyzetben sem a centralizált francia modellt, sem a kulturális diplomácia végrehajtását kiszervező brit mintát nem követte az NSZK. Saját modell mellett döntöttek, aminek kidolgozását egy bajor politikusra, Dieter Sattlerre bízta, akinek sikerült a hagyományos politikai illetve a gazdasági diplomácia mellé harmadik pilléreként felépítenie a kulturális diplomáciát. Egy hatékony adminisztratív gépezet már rendelkezésre állt a kulturális diplomácia irányítására, amelynek alapját a szövetségi kormány igazgatóságai és a tartományok szervei adták illetve a kultúra iránt elkötelezett privát szektorra is számíthatott a vezetés.

A német modell valahol fél úton helyezkedik el a francia és a brit modell között. A német külügyminisztérium speciálizálódott szervezetek sokaságával működik együtt és a források kihelyezésével nagy befolyásra tesz szert. Az egyes ügynökségeket a külügyminisztérium közvetlenül nem utasíthatja, nem szólhat bele a munkájukba. Ha szükségesnek látja, új ügynökségeket hozhat létre a kormány az igények kielégítésére. A német külügyminisztérium nagy kulturális osztálya felel a hivatalos ügyekért mint pl. egyezmények megkötése, a nemzetközi szervezetekkel való kapcsolattartás, nagyobb követségeken dolgozó kulturális attasék szakmai segítése, külföldi iskolák anyagi támogatása, fontosabb művészeti események menedzselése. A rendszer kicsit komplikált, de így jobban illeszkedik a föderális szerkezethez.

Guido Westerwelle 2011 szeptemberében mutatta be az új kulturális külpolitikai⁷¹ koncepciót,⁷² amely már figyelembe veszi a XXI. század kihívásait is. E szerint a német nyelv világméretű terjesztésének, az oktatási együttműködésnek, különösen a német iskolarendszernek, központi szerepe van a kulturális és oktatási külpolitikában. A német kulturális diplomácia központi területe a tudomány és a kutatás támogatása is. Továbbá a világméretű önkéntes szolgálattal a német fiatalok felé fordul a kulturális külpolitika és így módon támogatja a kultúrák közötti párbeszédet. A minisztérium a nemzetközi sportkapcsolatok támogatására is áldoz és ez fontos hozzájárulást jelent a

⁶⁹ 1871 és 1945 között az egységes nemzet fővárosa volt Berlin, amely azonban nem volt olyan kulturális központja nemzetének mint Párizs vagy London.

⁷⁰ Például az egyetemek 3/5-e maradt csak NSZK-ban, néhány fontos kulturális központ is az NDK-ba került (pl. Weimar).

⁷¹ Auswärtige Kultur- und Bildungspolitik, AKBP

⁷² A stratégia címe „Kulturális és oktatási külpolitika a globalizáció idején – partnereket szerezni, értékeket közvetíteni, érdekeket képviselni” „Auswärtige Kultur- und Bildungspolitik im Zeitalter der Globalisierung – Partner gewinnen, ertevermitteln, Interessenvertreten“.

partnerországok civil társadalmi struktúráinak felépítéséhez.

A német kulturális és oktatási külpolitika intézményei (a külföldi német iskolák, lektorátusok, kétnemzetiségű kulturális egyesületek, külföldi német bölcsészettudományi intézetek, a Német Régészeti Intézet⁷³) mellett legnagyobb részt a külügyminisztérium által anyagilag támogatott közvetítő szervek hajtják végre a politikát. A Goethe Intézet, a Német Felsőoktatási Csereszolgálat (DAAD), a Külkapcsolati Intézet (Institut für Auslandsbeziehungen, IfA), az Alexander von Humboldt Alapítvány (Alexander von Humboldt-Stiftung, AvH) vagy a Német UNESCO Bizottság azonban szabadon alakíthatja saját programjait.⁷⁴

A nemzetközi kulturális megjelenés emblematikus intézménye a Deutsche Welle (DW), az 1953-ban elindított több nyelven sugárzó média, amely független intézmény. Jelenlegi működését a 2005-ös Deutsche Welle törvény szabályozza, amely szerint a műsorokban Németországot európai kultúrnemzetként kell megjeleníteni és a kultúrák és népek közötti megértést és cserét előmozdítani valamint a német nyelv használatát ösztönözni.

6. Szervesen kifejlődő, centralizált modell

A modellhez sorolható országokban a kulturális kapcsolatok témája a külügyminisztériumhoz tartozik, a kulturális minisztériummal való kapcsolat korlátozott és nagymértékben informális. A külügyminisztérium közvetlenül irányítja a rendszert, relatíve nagy minisztériumi apparátussal. Ez is alulról szerveződött, kezdetben csak NGO-k aktivizálódtak a területen, de ma kiterjedt kulturális intézeti hálózat jött létre, amely élén diplomata státusú vezető áll.

A szerves fejlődés, a hasonló intézményi struktúra egyik oka, hogy ezek az országok különösen fontosnak tartották külföldön élőnemzeti közösségeik anyaországukhoz való kötődését, lojalitását, amelynek egyik legfőbb eszköze az iskola és más oktatási és kulturális tevékenységek. Mivel ez a külpolitika belső lényegéhez tartozott, ezt a nézetet nemcsak a kormány osztotta, de a közvélemény is. Továbbá ezek az országok is felismerték a gazdaság és a kultúra egymásra hatását, az intellektuális javak és a kulturális örökség a gazdaság forrásaként jelenik meg.

Franciaország

A kultúra és a nyelv a francia nemzet önmeghatározásának mindig is központi része volt, ennek hatalmpolitikai jelentőségét mindenkinél korábban ismerte fel Franciaország. A kultúra nagyra értékelése nemcsak a belpolitikában volt elfogadott, de megjelent az ország külkapcsolataiban is. A Francia Akadémia 1635-ös statútuma tagjainak feladataként határozza meg a francia nyelv védelmét és a francia kultúra külföldi népszerűsítését. XIV. Lajos és minisztere, Colbert óta a francia diplomácia újra és újra a francia kultúra, irodalom és nyelv különleges kisugárzásával (rayonnement) él,

⁷³ Deutsche Archäologische Institut, DAI

⁷⁴ Részletesen lásd: KÖRNYEI Ágnes: A kulturális diplomácia tegnap és ma. In: *Grotius on-line*, http://www.grotius.hu/doc/pub/PWMXPL/2015-03-13_kornyei-agnes_a-kulturalis-diplomacia-tegnap-es-ma.pdf

az ország különleges helyzetét (*exception française*) az államok közösségében erre alapozza. Utoljára a 2000-es évek második felében folyt nyilvános vita⁷⁵ Franciaországban a kulturális diplomáciai válságról. Egyrészt 2009-ben jelentősen, 20%-kal lecsökkentették a költségvetését, ami elsősorban a kulturális intézeteket érintette, azonban egyetlen intézményt sem zártak be. Másrészt régóta nyugtalansággal tölti el a franciákat, hogy a globalizáció az angolszász dominanciát hozta és a francia kultúra egyre jobban elveszíti meggyőző erejét. Nyilván semmilyen ambiciózus francia politika sem tudja ezt a folyamatot feltartóztatni, inkább a kulturális diplomácia hatékonyságát lehet fokozni. Új formákat kell találni a XXI. században, és figyelni a nemzetközi színpadon megjelenő új riválisokra (spanyol, kínai nyelvexpansiója). 2010-ben döntött a kormány, hogy modernizálni kell a francia diplomáciát, azaz a francia külpolitika hagyományos eszközeit meg kell újítani és a nagymértékben átstrukturált és felfejlesztett kulturális diplomáciára kell támaszkodni.

A francia kultúra terjedésének hatékonysága, különösen a XVII. és XVIII. században nem a kormánypolitika célirányos tevékenységének volt köszönhető, hanem Európa legtöbb államában megjelenő „civilizációs falánkságának”, a francia kultúra spontán terjedésének.⁷⁶ A XIX. század végén a francia kulturális tevékenységet külföldön főleg privát, karitatív vagy egyházi intézmények végezték és csak a konkurencia, az angol nyelv és kultúra terjedése, a befolyási övezetekért folytatott rivalizálás készítette a francia államot, hogy intézkedéseket hozzon a francia kultúra és nyelv támogatására külföldön.

A mai értelemben vett kulturális külkapcsolatokat azonban magán kezdeményezések indították el. Közülük a legismertebb az Alliance française (AF), amelyet 1883-ban számos prominens francia hozott létre, hogy ösztönözze a francia nyelv használatát a gyarmatokon és idegen országokban. A különböző országokban helyi non-profit szervezetként alakult meg az AF, amely autonóm módon működik, franchise rendszerben.

A külügyminisztériumban az első speciális irodát, a Külföldi francia iskolák és művek Irodáját⁷⁷ 1909-ben állítottak fel, hogy kapcsolatot tartson és anyagilag támogassa a francia magán kezdeményezésre létrehozott iskolákat és jóléti intézményeket külföldön.

Az első francia intézetek⁷⁸ a különböző francia egyetemek patronálása alatt jöttek létre és elsősorban francia diákoknak és tudósoknak tették lehetővé a tanulást a vendéglátó országban és csak másodsorban szolgálták a francia nyelv és kultúra terjesztését. A XX. század első felében létrehozott francia intézetek tehát akadémiai intézményekhez kötődtek, míg később a XX. század második felétől rendszerint a kormány alapította őket, de ma már nincs különbség közöttük. Több változtatás és átszervezés után 2011.

⁷⁵ débâcle de la diplomatie culturelle

⁷⁶ Részletesen lásd: KÖRNYEI Ágnes: A kulturális diplomácia tegnap és ma. In: *Grotius on-line*, http://www.grotius.hu/doc/pub/PWMXPL/2015-03-13_kornyei-agnes_a-kulturalis-diplomacia-tegnap-es-ma.pdf

⁷⁷ Bureau des Écoles et des Œuvres françaises à l'étranger

⁷⁸ Az első francia kulturális intézetet 1907-ben alapította meg Julien Luchaire a Grenoble-i Egyetem segítségével Firenzében.

januárjától a Francia Intézet (Institut français) egy új, központi intézmény a külügyi tárca kizárólagos irányítása alatt. Az új intézmény köztestület, de a minisztérium közvetlenül ellenőrzi, és diplomáciai személyzettel látja el. A Francia Intézetek közvetlen bekapcsolása a külügyminisztérium hierarchiájába és struktúrájába a francia kulturális diplomácia egyik jellegzetessége. Külföldön ez a központi kulturális ügynökség azonos név, logó alatt és a mindenkori nagykövetséghez becsatornázva jelenik meg, egy tető alá hozva a vendéglátó országban folytatott összes kulturális tevékenységet. A kulturális intézet vezetője a helyi kulturális attasé, de a végső felelősség a nagyköveté. A gazdasági nehézségek miatt az intézeteknek egyre több saját forrás után kell nézniük, és az új struktúrában kereskedelmi és ipari tevékenységet is végezhetnek.

A 2010-es reformmal a kormány a Francia Intézeten kívül még két szervezetet hozott létre. Az egyik, a kizárólag a külügyi tárca irányítása alá tartozó France expertise internationale a francia szakértelem közvetítésére szolgál a fejlődő országokba, ami fontos francia gazdasági érdek. A másik szervezet, a 2012 január óta működő, a külügyi és kutatási-felsőoktatási tárca közös irányítása alá rendelt „új” Campus France a hallgatói mobilitás ösztönzésére és a francia egyetemek vonzó hatásának növelésére jött létre. Az új rendszer változatlanul hagyja a francia oktatási rendszert külföldön működtető ügynökséget, a jelenleg is a külügyi tárcához tartozó AEFÉ-t,⁷⁹ így az AF és AEFÉ marad a kulturális politika két oszlopa a Francia Intézeten kívül. Szemben a többi állam (spanyol, brit, német) gyakorlatával, ahol a kulturális intézet és a nyelvvoktatás egy intézményben működik, Franciaország esetében ez szétválik.

Természetesen a francia kulturális külpolitika is felismerte a média szerepét, hogy a televízió világa, majd a közösségi média gyors növekedésben van. Többek között Jacques Chirac leköszönő francia elnök kezdeményezésére, a CNN és a BBC mintájára 2006 decemberében elindult az első 24 órás francia nyelvű hírcsatorna, a France 24. 2008-ban ezt a több nyelven sugárzó televízió csatornát, az arabnyelvű rádiót⁸⁰ és a főleg válsághelyzetekben referenciapontként működő hírrádiót (RFI⁸¹) egy holdingba⁸² szervezték, és átkerült a külügyminisztériumtól a kulturális minisztériumhoz. A vállalatcsoport partnere és kisebbségi tulajdonosa a francia nyelvű, világszinten fogható TV5 csatornának,⁸³ ami napi 24 órában sugározza műsorait a világról.

A francia kulturális diplomácia eszköztárának különleges eszköze a frankofónia. A Frankofónia Nemzetközi Szervezete⁸⁴ a francia nyelvet használó országok és kormányok nemzetközi összefogása 1970 óta létezik. Afrikai alapítói inkább kulturális és eszmei közösségként, mintsem politikai entitásként határozták meg szervezetüket, amelynek létrejöttére sokáig visszafogottan reagált Franciaországa neokolonializmus vádjától tartva. Mitterand elnök hozta meg a fordulatot és 1986-ban összehívta az első

⁷⁹ Agence pour l'enseignement français à l'étranger (AEFE) a francia nyelvű külföldi oktatást előmozdító ügynökség

⁸⁰ Monte Carlo Doualiya

⁸¹ Radio France Internationale

⁸² Audiovisuel Extérieur de la France, AEF, 2013-tól France Médias Monde.

⁸³ A második legnagyobb globális hálózat az MTV zenei csatorna mögött.

⁸⁴ Organisation Internationale de la Francophonie, OIF

frankofón csúcsértekezletet. A francia nyelvet a világ lakosságának 2-2,5 százaléka beszéli többnyire anyanyelveként. A francia nyelv jelentőségét leginkább a kultúrában és a nemzetközi szervezetekben betöltött szerepe (hivatalos vagy munkanyelv) adja, míg a mindennapi kommunikáció terén némileg háttérbe szorult. Az angol után a francia nyelvet tanítják leginkább világszerte és ez a két nyelv az egyedüli, amelyet mindkét féltekén tanítanak.

Olaszország

Az olasz nem világnyelv, helyzete inkább a német nyelvhez hasonló, bár németül több külföldi akar tanulni, mint olaszul. Ugyanakkor rengeteg olasz keresett munkát valahol a világban és így jelentős számú olasz leszármazott él Latin-Amerika sok országában ill. kevésbé jelentős számban más országokban is, akik részéről jelentős igény merül fel az olasz nyelvű oktatásra és a kulturális kapcsolatok ápolására az anyaországgal. Az olasz diaszpóra 80-100 millió leszármazottal a kínai diaszpóra után a legkiterjedtebb a világon és jelentős gazdasági befolyása van sok országban. Néhány külföldi is szívesen tanul olaszul főleg az olasz művészet iránti lelkesedése miatt, ami óriási lehetőséget, teret ad az olasz kulturális diplomáciának. Az olasz a negyedik leggyakrabban tanult nyelv a világon, és a nyolcadik a Facebook-on használt nyelvek között, 250 millió potenciális érdeklődővel számolhat az olasz kulturális külpolitika.

De a nyelv nem lehet a kulturális diplomácia alapja, és nincs egykori gyarmatbirodalom sem, ezért valamilyen jellegzetességet, specialitást kell felmutatni az olasz kulturális diplomáciának. Az egyik ilyen terület a nyelvi közvetítéstől független plasztikus művészet (festmények, szobrok, építészet), amelynek terén Olaszországnak hatalmas öröksége van. Így az olasz kulturális külpolitika különösen aktív az illegálisan külföldre szállított műkincsek visszaszerzése területén vagy a régészeti missziók támogatásában. Egy másik ilyen művészeti terület a zene, amelyet szintén nagymértékben használ az olasz kulturális külpolitika. A nyelvi nehézségek ellenére a nemzetközi kulturális együttműködésben egyedülállóan sikeres eszköze, specialitása Olaszországnak a filmművészet, amely világszerte széles közönséget vonz.

Az Olaszország-kép, az Itália márkanév képviselőjét egy intézményi hálózat szolgálja. A kulturális intézetek, külföldi oktatási intézmények, a külföldi egyetemeken működő olasz nyelvi lektorátusok, tudományos attasék és nemzeti turizmus irodák mellett a Dante Alighieri Társaságok és egyéb magánszervezetek illeszkednek ebbe a rendszerbe.

Olaszország relatíve fiatal állam, 1860 óta beszélünk egységes Olaszországról. Így az olasz kulturális diplomácia legrégebbi eszközei az országon kívüli olasz iskolák, néhányuk alapítása 1880-ig nyúlik vissza. Az iskolák kb. egynegyede közvetlen állami irányítás alatt működik, a háromnegyede állami támogatásban részesül, de szerzetesrendek vagy laikus testületek irányítják.

Az olasz kulturális külkapcsolatok második legrégebbi eszköze a Dante Alighieri Társaság. Az olaszok, ha nem is olyan aktívan mint a franciák, nyelvük és kultúrájuk terjesztését rendkívül fontos kérdésnek tekintették. 1889-ben a különböző meggyőződésű kulturális és politikai személyiségek egy manifesztumot írtak alá, amelyben felhívták a figyelmet a németek, szlávok és franciák határainon kívüli kulturális tevékenységére és hasonló céllal egy olasz szervezet létrehozatalát sürgették.

A Dante Alighieri Társaságot egy 1893-as rendelettel hozták létre az Alliance Francaise modelljét követve, azaz a külföldi nyelvtanítást és kulturális tevékenységet autonóm bizottságok végzik, akiket a hazai fővárosban székelő központ koordinál. A fasiszta periódustól eltekintve, 1960-ig nem kapott állami támogatást ez az önkéntes magánszervezet, privát befizetésekből tartotta fenn magát. 2004-ben alakult non-profit társadalmi szervezetté.

A nemzetközi kulturális együttműködés nagy részéért a külügyminisztérium felel, természetesen együttműködve az Örökségvédelmi és Kulturális Minisztériummal,⁸⁵ aminek egyébként nincs is külön nemzetközi osztálya. Unikális, hogy 2008 júliusában az olasz kultuszminiszter és a külügyminiszter memorandumot írt alá az olasz nyelv és kultúra külföldi promótálásáról, hogy ezzel segítse az egységességet és a hatékonyságot.

Az intézményi hálózat zászlóshajója az Olasz Kulturális Intézet, amelyet az Olasz Királyság 1926. december 29-i rendeletével hozott létre. A külföldön megnyitott kulturális intézeteket külügyminiszteri rendelettel hozzák létre vagy szüntetik meg. Az intézet szerves része a követségnek, vezetője diplomata státusban van és kinevezését kötelező felkészítés előzi meg a római központban.

Spanyolország

Spanyolország a történelem folyamán mindig is kiemelkedő szerepet játszott Európa és később Amerika kulturális életében. A korábbi gyarmatbirodalom kulturális kisugárzása a politikai változásokkal sem szűnt meg.

2011. április 7-én mutatták be a Külföldi kulturális fellépés Nemzeti Tervét,⁸⁶ amelynek megvalósításában a külföldi kulturális tevékenységért alapvetően felelős Külügy- és Együttműködési Minisztérium mellett az Oktatási, Kulturális és Sport Minisztérium, a Cervantes Intézet, az Intézet a spanyol kultúra terjesztéséért (ECA) vesz részt. A stratégia négy kulcsterülete az örökségvédelem és a kulturális kifejezés szabadságának támogatása, a kulturális és kreatív iparágak nemzetköziesítése, az interkulturális párbeszéd erősítése és a fejlesztési együttműködés kulturális aspektusának figyelembevétele.

A spanyol kulturális diplomácia zászlóshajója a Cervantes Intézet, amelyet a spanyol állam 1991-ben hozott létre közintézményként a spanyol nyelv tanítására, valamint a spanyolországi és a spanyol nyelvű kultúra terjesztésére. A spanyol nyelv és kultúra nem csupán egyetlen ország tulajdona, ezért a Cervantes Intézet létrehozásának fontos indoka volt az ibér-amerikai (spanyol ajkú) nemzetekkel való kapcsolattartás erősítésének szándéka is.

A külügyminisztérium 1988-ban autonóm testületként létrehozta a Nemzetközi együttműködés és fejlesztés spanyol ügynökségét (AECID), amely a fejlesztési programok és projektek tervezéséért, végrehajtásáért és irányításáért felel. Ez az egység foglalkozik a kulturális és tudományos cserével is, ideértve az ösztöndíjakat illetve Spanyolország ezirányú nemzetközi vállalásait. Külföldön a spanyol követségeken és konzulátusokon vagy önálló AECID központokban tevékenykedik az

⁸⁵ 2013 áprilisától hozzácsatolják a turizmust is.

⁸⁶ Plan Nacional de Acción Cultural Exterior, PACE

ügynökség.

A spanyol kulturális külpolitika fontos intézménye az Intézet a spanyol kultúra terjesztéséért⁸⁷ (AC/E), amely három állami vállalat⁸⁸ összeolvasztásával létrejött közintézmény. Így a 2010-ben létrehozott intézet feladata Spanyolország történelmi, kulturális és tudományos nemzeti évfordulóinak ünneplése, a nemzetközi kiállításokon a spanyol jelenlét biztosítása, a spanyol kultúra külföldi pozicionálásának javítása, konkrét kulturális rendezvények szervezése.

A kormány 2000-ben létrehozta a Carolina Alapítványt, amelynek legfőbb feladata a kulturális, oktatási és tudományos kapcsolatok előmozdítása Spanyolország és a latin-amerikai államok között, valamint minden más olyan állammal, amelyhez Spanyolországot történelmi, nyelvi és kulturális kötelékek fűzik. Az alapítvány magas minőségű ösztöndíjas programokat működtet, amelyek alapfeladata Ibero-Amerika jövőbeli politikai, gazdasági és kulturális vezetőinek képzése. A Casa de America (Amerika Ház) 1992 óta működik Madridban, és a spanyol és latin-amerikai városok közötti kapcsolatokkal, csereprogramokkal foglalkozik elsősorban. Az elmúlt évtizedekben a kulturális területtel foglalkozó állami szintű szervezetek száma jelentősen növekedett, és Spanyolország olyan intézményhálózatot hozott létre, amely a világ szinte minden országát lefedi.

A XX. század elején először az értelmiségi elit, majd a politika is felfedezte a hispanizmust, az azonos nyelv és kultúra közösségét Latin-Amerika népeivel. A hispánamerikanizmus (hispanoamericanismo) civilkezdeményezésként indult Spanyolország elvesztett nemzetközi presztízsének helyreállítására és az USA által támogatott pánamerikanizmus előretörésének megakadályozására. A Franco-rendszer támogatta a hispanizmus gondolatát mint Spanyolország küldetését egykori birodalmának visszaállítására. A demokratikus fordulat után a spanyol külpolitika természetesen szakított ezzel az elképzeléssel és megszületett az Ibéramerikai Nemzetek Közösségének⁸⁹ koncepciója, a népek nyelvi, kulturális és történelmi közösségében gyökerező gazdasági és szociális fejlődésének előmozdítására, az oktatás és kultúra együttes fejlesztésére, a tudás és ismeretek közös piacának megteremtésére. A korábbi Hispán Nemzetközösség⁹⁰ gondolatától eltérően a huszonnégy teljes jogú tagot számláló ibéramerikai közösségbe beletartoznak a portugálul beszélő államok is, így Brazília és Portugália.

Portugália

A portugál kulturális diplomácia, nemzetközi kulturális együttműködés célja elsősorban a portugál nyelv és kultúra támogatása. Ennek érdekében Portugália a

⁸⁷ Acción Cultural Española, AC/E

⁸⁸ Állami vállalat a kulturális évfordulókért (Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, SECC), Állami vállalat a Kultúra Külföldi Terjesztéséért (Sociedad Estatal para la Acción Cultural Exterior, SEACEX) és Állami vállalat a nemzetközi kiállításokért (Sociedad Estatal para Exposiciones Internacionales, SEEI)

⁸⁹ Comunidad Iberoamericana de Naciones, CIN

⁹⁰ A külügyminiszter, Alberto Martín Artajo alkotta meg a „Comunidad Hispánica de Naciones” (Hispán Nemzetközösség) kifejezést 1945-ben.

kulturális intézeteken (pl. Camões Intézet) és nemzetközi szervezeteken (pl. Portugál Nyelvű Országok Közössége, CPLP) keresztül építi az együttműködést olyan közösségekkel és országokkal, amelyek hivatalos nyelve a portugál.

A portugál nyelv és kultúra jelenléte, terjedése az országhatáron kívül a XV. századtól, a felfedezések kezdetétől evidens és ezzel a portugálok nagymértékben hozzájárultak a globalizáció megindulásához. A klasszikus értelemben vett gyarmatbirodalmak kialakulása, tündöklése és bukása érinti a portugál kulturális külpolitikát is. A függetlenség elérését követően az új államok külpolitikai érdeklődésének előteréből átmenetileg kikerült az anyaországgal való viszony kérdése és Portugália Európa felé fordulása is késleltette a kapcsolatokat revitalizálását. Portugália és egykori afrikai gyarmatai között lassan megindult az együttműködés Brazília közvetítésével, amelynek súlypontja a kulturális-nyelvi területre helyeződött Portugália korlátozott gazdasági kapacitása miatt. Portugália hamarosan megfigyelői státuszt kapott az 1992-ben megalakuló, öt portugálul beszélő afrikai ország szervezetében, a PALOP-ban⁹¹. 1996. július 17-én létrejött (az Ibámerikai Nemzetek Közösségével szellemi rokonságot mutató) Portugál Nyelvű Országok Közössége⁹² (CPLP)⁹³, amely a közös történelmen, hagyományokon, nyelven alapuló luzitán világ legújabb intézménye. Céljai között szerepel az együttműködés különböző területeken, de különösen a kultúrában és a portugál nyelv előmozdítása és terjesztése terén.

A portugál kulturális diplomácia intézményrendszerének legfontosabb szereplője a Camões Intézet, amely 1992 óta a külügyminisztérium felelőssége alatt működik, de adminisztratív autonómiája van. 2012-ben létrejött a Camões Együttműködési és Nyelvi Intézet⁹⁴, összevonták a Fejlesztéssegítő Portugál Intézettel⁹⁵(IPAD), amely szintén a külügyminisztérium alá tartozott és többek között a Portugál Nyelvi Alap témamenedzseléséért is felelt. Az intézetben illetve a portugál lektorátusokon⁹⁶ nemcsak a portugál nyelvet tanítják, de kulturális projekteket is létrehoznak a kortárs portugál kultúra támogatására és a külföldi portugál tanárok folyamatos képzésére is programokat dolgoznak ki, különösen Afrikában. Napjainkban a Camões Intézet fordítók és tolmácsok képzését is támogatja olyan nemzetközi szervezeteknél, ahol a portugál munkanyelv. Jelenleg a portugál nyelv növekedése alapvetően a BRIC ország, Brazília gazdasági fejlődéséhez és annak következtében növekvő népességéhez köthető, mivel a portugál anyanyelvűek legnagyobb része brazil.

A kilencvenes években - a francia, brit és német hagyományokhoz hasonlóan - a

⁹¹ Países Africanos de Língua Oficial Portuguesa

⁹² Comunidade dos Países de Língua Portuguesa, CPLP

⁹³ Angola, Bissau-Guinea, Brazília, Mozambik. Portugália, São Tomé és Príncipe, a Zöld-foki szigetek, 2007-ben Kelet-Timor is csatlakozott.

⁹⁴ Camões Instituto da Cooperação e da Língua

⁹⁵ Instituto Português de Apoio ao Desenvolvimento Português, IPAD

⁹⁶ 1929-ben alapították meg a Junta de Educação Nacional-t, amely a portugál lektorok jelenlétét biztosította a külföldi egyetemeken és alapja lett a Camões Intézetnek.

portugál kormány is portugál iskolákat alapított az egykori gyarmatokon, hogy biztosítsa a portugál iskolarendszer szerinti alsó és felsőfokú oktatást a helyi elitnek és a portugál emigránsoknak. Az első ilyen iskolát 1994-ben az angolai Luandában alapították.

A kilencvenes években, Cavaco Silva miniszterelnök második kormánya felismerte a tömegtájékoztatás jelentőségét és elkezdte támogatni programok előállítását és sugárzását a külföldön élő portugál közösségek illetve a PALOP országok számára. A kormány szerint a média jó eszköz az együttműködés erősítésére és a portugál nyelv, a luzofónia nemzetközi megjelenítésére, egyetemes jellegének hangsúlyozására. Manapság Portugáliának számos nemzetközi csatornája⁹⁷ van, melyek érdekes módon csak portugálul sugároznak. A nem-portugál nyelvű közönséget így nehezen érik el, csak korlátozott mértékben használhatók a kulturális diplomácia eszközeként– nem úgy mint a BBC, Voice of America vagy a Deutsche Welle.

Különösen a gazdasági helyzet romlásával az önkormányzatok és néhány alapítvány is egyre fontosabb szereplővé válnak mint pl. Gulbenkian Alapítvány, Serralves Alapítvány vagy a Luzo-Amerikai Alapítvány.

A hasonló struktúra ellenére különbségek is megfogalmazhatók ebben a csoportban. Portugália és Spanyolország kulturális diplomáciájában nagymértékben épít a nyelvre, egykori gyarmatbirodalmára, míg Olaszország és Franciaország egyetemes kulturális örökségére alapoz és XIX. század végi civil kezdeményezésekig nyúlhat vissza.

7. Államilag létrehozott, néhány szereplős modell

Ebben a csoportban az országok tudatosan építenek a kulturális kapcsolatokra, felülről kezdeményezett, erős központi irányítással működik a modell. Az intézményrendszer nem összetett, NGO-k nélkül is működik. Főleg az ázsiai feltörekvő hatalmak (pl. Kína, Törökország, Dél-Korea) sorolhatók ide, amelyek kifejezett offenzívát indítottak ezen a területen (pl. kulturális intézetek megnyitása szomszédságukban, Európában). Új eszközök (pl. fejlesztéspolitika tudatos alkalmazása) és szélesebb kultúra fogalom (pl. gasztronómia, sport) alkalmazása jellemző ezekben az országokban.

Törökország

A török kulturális diplomácia követi a politikai irányváltást, amennyiben Törökország újra pozicionálása a cél. 2001-ben jelent meg Ahmet Davutoğlu⁹⁸ munkája, a Stratégiai mélység: Törökország nemzetközi pozíciója,⁹⁹ amelynek gondolatai az új török külpolitika elméleti alapjait adják, nevezetesen hogy a geostratégiai elhelyezkedés és

⁹⁷ RTP Internacional (1992), RTP Africa (1998), a rádiócsatorna RDP Africa

⁹⁸ Elismert egyetemi professzor, miniszterelnöki tanácsadó, külügyminiszter, miniszterelnök.

⁹⁹ DAVUTOĞLU, Ahmet: *Strategik Derinlik, Turkiye'nin Uluslararası Konumu (Strategic Depth, Turkey's International Position)* Istanbul: Kure Yayinlari, 2001. cit.
MURINSON, Alexander: *The strategicdepthdoctrine of Turkishforeign policy Middle Eastern Studies*, Vol. 42. Issue 6, 2006

„történelmi mélység” alapvetően meghatározza egy ország nemzetközi mozgásterét. Davutoğlu gondolatmenetében Törökország a muszlim világot egy egységben összefogó Oszmán Birodalom örököse, így reális cél a regionális hatalmi státus elérése. Az új doktrína hangsúlyozza Törökország történelmi és kulturális gyökereit az ország közvetlen környezetében, de egy nagyobb actoradiusban is.¹⁰⁰ A „stratégiai mélység” gondolat szellemi gyökerei az ezredfordulón megfogalmazott neo-ottomanizmushoz¹⁰¹ vezetnek, amitől Davutoğlu azonban elhatárolódik.

A török kulturális külpolitika intézményrendszerének alapját a Yunus Emre¹⁰² Intézetek¹⁰³ jelentik. 2009-ben jött létre a Yunus Emre Alapítvány, amely független intézmény, nem tartozik egyik minisztériumhoz sem. Azonban nagyrészt állami pénzből működik, bár bankok, vállalatok is szponzorálják. 2010-től először a Balkánon, Kaukázusban, Közel-Keleten, Észak-Afrikában hoztak létre intézeteket. A klasszikus eszközök mint kulturális egyezmények, fesztiválok, kulturális évadok vagy ösztöndíjprogramok mellett különleges lehetőség Törökország számára a TÜRKSOY¹⁰⁴, a török nyelvű népek kulturális szervezete.

Továbbá a regionális nagyhatalom eszköztárába tartozik a fejlesztési együttműködési politika kulturális aspektusainak felismerése. Ma Törökország a világ egyik legnagyobb donora, így nem véletlen, hogy 1992-ben a külügyminisztériumon belül létrehozták a Török Nemzeti Fejlesztési Ügynökséget (TIKA). Az Ügynökség kezdetben az oszmán emlékek feltárására, megőrzésére koncentrált elsősorban a Balkánon és a Kaukázus térségében. Új elemként jelenik meg napjainkban a humanitárius segély, főleg Afrika irányába, ahol sorra nyílnak új nagykövetségek. De új jelenség a muszlim közösségek támogatása külföldön pl. Mianmarban. Emögött látni kell a muszlim vallás gyakorlatának részét képező jótékonykodási kötelezettséget, amelyet kifejezetten erősít a török külpolitika. Törökország külpolitikájának különlegessége, hogy kifejezetten használja a vallást puha hatalma növelésére. Továbbá a török vezetés bizonyítani szeretné, hogy az iszlám összeegyeztethető a demokráciával, ezért úgy használja az iszlámot, vagy annak alapelveit, hogy az elfogadható legyen a más vallású vagy hitetlen országok számára is.¹⁰⁵ A közös vallásra, kulturális és történelmi gyökerekre épülő bizalom lehetővé teszi, hogy Törökország közvetítőként, a béke előmozdítójaként és megőrzőjeként jelenjék meg a Közel Kelet vagy Afrika konfliktusaiban.

¹⁰⁰ BIHARI Anna: Ahmet Davutoğlu és Törökország külpolitikai törekvései a Közel-Keleten. In: *Grotius on-line*,

http://www.grotius.hu/doc/pub/DNSPKN/2010_144_bihari_anna_szakdolgozat.pdf

¹⁰¹ A kifejezés megalkotója, Cengiz Çandar újságíró.

¹⁰² Yunus Emre egy XIII. századi szúfi költő, a török irodalom kiemelkedő alakja, aki a beszélt nyelvhez közelálló szókinccsel használt verseiben, hogy minél több emberhez szólhasson.

¹⁰³ Yunus Emre Enstitüsü

¹⁰⁴ A szervezetet Törökország kezdeményezésére 1993-ban Alma-Atában hozták létre a török nyelvű országok (Azerbajdzsán, Kazahsztán, Kirgizisztán, Üzbegisztán, Törökország, Türkmenisztán).

¹⁰⁵ Például a Nyugaton is népszerű török TV sorozatok támogatása.

A török kulturális külpolitika épít a hagyományos eszközökre mint a kulturális csere, nyelvtanítás vagy a kulturális örökség ápolása, vagy új fajtákra mint a fejlesztési együttműködés, nemzetközi kulturális szervezet létrehozása, de sajátos eszközként használja a vallást is.

Dél-Korea

A XIX. század végéig a külvilágtól teljesen elzárkózó „remetekirályság”, Korea a XX. század közepén két államra szakadt és déli fele, a Koreai Köztársaság mára a világ egyik vezető gazdasági hatalma és a térség politikailag is meghatározó állama. A történelem során főleg kínai hatások érték Koreát, de a 35 éves japán megszállás után az ország déli fele amerikai irányítás alá került. Dél-Korea alig ötven év alatt a legszegényebb országok közül a leggazdagabbak közé emelkedett, azonban az ország képe nem változott ilyen ütemben a külföldiek szemében. Nemcsak az elmaradottság víziójával kellett megküzdenie a dél-koreai külpolitikának, de gyakran az Észak-Koreához kapcsolható negatív hírektől is el kellett különíteni az országot. A koreai társadalom pedig rendkívül sokat ad a külsőségekre, igyekszik másokban mindig jó benyomást kelteni.

A két nagyhatalom, Kína és Japán árnyékában élő ország felismerte a kulturális diplomácia, a nation branding egyre növekvő jelentőségét és a 2008-ban beiktatott elnök, Lee Myung-bak egyik legfontosabb célkitűzésévé tette Dél-Korea hírének és nemzetközi megítélésének javítását. 2009-ben kormányzati szintű intézkedések és programok indultak az ország imázsának javítására.

A koreaiak rendkívül büszkének tartott nyelvükre és írásukra (hangul), amit a Chosun-dinasztia idején Sejong király alkotott meg 1443-ban. A koreai kultúrát reprezentáló területnek tekintik a taekwondo-t, amelynek gyökerei a Silla-dinasztiáig¹⁰⁶ vezethetők vissza. A taekwondo népszerűsítésére indított projekt célja, hogy a sportágat világszerte elismerjék, becsüljék, és e sporton keresztül közelebb hozzák az emberekhez Korea tradicionális kultúráját és spirituális értékeit.

A koreai kulturális diplomácia legfontosabb intézménye a Sejong király Intézet (Sejong Hakdang, King Sejong Institute), amelyet a nyelvészek által is a világ egyik leglogikusabb írásrendszerének elismert hangul, illetve a koreai nyelv megismertetésére és elterjesztésére hoztak létre. A Kulturális, Sport és Turisztikai Minisztérium által finanszírozott intézmény a nyelvtanítás és nyelvtanárok képzése mellett kulturális tevékenységet is folytat. Az önállóan vagy a Koreai Kulturális Központon belül működő létesítmények száma rohamosan növekszik.

A koreai kulturális diplomácia alkalmazza a hagyományos eszközöket is mint pl. a külföldi diákok számára biztosított ösztöndíjrendszer. 2010 elején Global Korea Scholarship (GKS) néven¹⁰⁷ egyesítették az összes, a koreai kormány által támogatott ösztöndíjprogramot.

De a koreai megközelítésben a kultúra újabb területei is fókuszba kerülnek. Témánk szempontjából fontos kulturális jelenség az 1990-es években indult koreai hullám (hallyu),¹⁰⁸ amely a dél-koreai kultúra, főképpen a populáris kultúra (filmek, televíziós sorozatok és zene, de a koreai konyha és divat is) külföldi terjedését jelenti. A koreai

¹⁰⁶ Kr.e. 57–Kr.u. 935

¹⁰⁷ www.studyinkorea.go.kr

¹⁰⁸ A fogalmat a kínai média vezette be az 1990-es évek végén.

hullám elsősorban az ázsiai országokban, legfőként Japánban jelentkezett, de a jelenség terjedését Európában és az USA-ban is kimutatták. Ezt felismerve a koreai nyilvános diplomáciában központi szerep jutott a koreai konyha és étkezési kultúra népszerűsítésének. A 2009-ben indított kampány¹⁰⁹ célja a koreai gasztronómia ismertté tétele a világon, hogy 2017-re az öt legkedveltebb konyha közé kerüljön.

Kína

Eltérően a XIX. századi emelkedő hatalmaktól (USA, Németország), napjaink leendő nagyhatalmai óriási civilizációkat foglalnak magukban – néhányuk évezredes kulturális kontinuitással. Míg az 1868-os Meidzsi fordulattal kezdődő japán modernizáció a nyugati külpolitikai intézmények adaptálását is magában foglalta, nem történt hasonló pl. Kínában és Indiában.

A Hu Jintao által meghirdetett kínai külpolitika doktrínája a „harmonikus világ” (hexieshijie) építése, amely megteremti a lehetőséget Kína „békés fejlődésére” (hepingfazhan).¹¹⁰ Annak hangsúlyozása, hogy Kína nem törekszik katonai terjeszkedésre, hegemoniára és a nemzetközi rendszer gyökeres átalakítására, hanem a békés, kölcsönös előnyökön alapuló együttműködésre nyilvánvalóan szomszédjainak és a nemzetközi közösségnek a megnyugtatását célozza. Ezt mutatja, hogy a kezdetben használt „békés felemelkedés” (hepingjueqi) kifejezést a kevésbé fenyegetően hangzó „békés fejlődéssel” váltották fel.

A kínai külpolitika visszafogott nagyhatalmi aspirációival szemben a kínai nyilvános diplomácia fókusza nem annyira a fejlett Észak országaira irányul, inkább a szomszédos országokra és Délkelet-Ázsiára, ahol hagyományosan nagy a befolyásuk és népes kínai kisebbség él. Természetesen itt a legnagyobbak az ellenérzések is, de ezeket eddig sikerült kezelnie Kínának. Látványos a kínai befolyás növekedése egy eddig irreleváns kontinensen, Afrikában is. Kína elsősorban nyersanyagforrásként és piacként tekint a területre, ahol már évtizedek óta aktív, így kevesebb vele szemben a fenntartás. A Kína-képet a régióban jelentősen befolyásolja, hogy orvoscsoportokat, tudósokat, mérnököket küldenek egy sor afrikai országba, hogy kórházakat, utakat, vasutakat építenek, vagy segélyeket nyújtanak.

A kínai kulturális diplomácia zászlóshajója a Konfuciusz Intézet, amelyet a kínai nyelv tanítására, kulturális rendezvények szervezésére hoztak létre. A kínai nyelv nagyfokú támogatásával és terjesztésével azt is el szeretnék érni, hogy Ázsiában, elsősorban az üzleti tranzakciókban a mandarin egyfajta lingua franca legyen. Mindig két egyetem együttműködésében jön létre a Konfuciusz Intézet, amelynek anyaintézménye a Nemzetközi Kínai Nyelvi Tanács Hivatala¹¹¹ (Hanban). A Hanbana Kínai Oktatásügyi Minisztérium és nem a Kulturális Minisztérium non-profit intézménye. Az intézetek fenntartásához a pénzügyi források a Hanbantól, és nem a kínai partneregyetemről érkeznek. Ellentétben a francia, brit vagy német példával (BC, Francia Intézet), a kínai

¹⁰⁹ A Globalization of the Korean Cuisine Committee tiszteletbeli elnöke az egykori First Lady, Kim Yoon-ok.

¹¹⁰ SALÁT Gergely: Kína puha ereje *Kommentár* 2010/6.
http://kommentar.info.hu/iras/2010_6/kina_puha_ereje

¹¹¹ Office of Chinese Language Council International

megközelítés inkább az adott ország intézményeivel való együttműködést, semmint önálló megjelenést preferálja, mert ez gazdaságosabb megoldás. Az első Konfuciusz Intézet 2004-ben Szöulban nyílt, s a tervek szerint 2020-ban már összesen 1000 intézet fog működni. A Konfuciusz Intézetek expanzív növekedése azonban ellenállást is kivált, főleg Észak-Amerikában. Az Egyetemi Professzorok Amerikai Szövetsége¹¹² készített egy jelentést,¹¹³ amelyben kritizálja a Konfuciusz Intézetek jelenlétét az amerikai campusokon, hogy az intézet a kínai állam karjaként ellenőrizni akarja a kurzusok tematikáját, az oktatókat, korlátozza a vitát.¹¹⁴ Nemrégiben két¹¹⁵ ismert amerikai egyetem is felfüggesztette a Konfuciusz Intézet működését.

A kínai eszköztárban a kultúra szélesebb értelmezésében újabb területek is hangsúlyt kaptak. A nemzetközi elismerést fokozzák a sportsikerek is, ezért Kína komoly és költséges programokat indított, hogy sportolói minél eredményesebben szerepeljenek a világversenyeken. A 2008-as olimpia tekinthető a kínai kormány soft power erőfeszítései nyitányának, a folyamatok azóta felgyorsultak. De széles nézőközönséghez eljutó filmek terén is változás történt. Korábban kínai filmek csak ritkán jutottak el külföldre, ma azonban állami támogatással készülnek hatalmas költségvetésű, nagyközönséget megcélzó mozifilmek és az eliteknek szánt, külföldön is elismert művészfilmek. De Kína TV sorozatokat is exportál elsősorban a környező országokba.

A puha erő egyik legfontosabb eszköze a média, különösen a médiatartalmak előállítására, így Kína itt is aktivizálódott. A kínai sajtó kínálata rendkívül szűk volt (Renmin Ribao) és az is át volt itatva ideológiával. Ma azonban mind a sugárzás, mind a tartalom vonatkozásában újított a politika. A kínai kormányzat a közelmúltban hét milliárd dollárt költött a külföldre irányuló médiára. A nemzetközi hírgyártásban is igyekszik növelni a súlyát, ma már a külföldi orgánumok idegen nyelven, akár bulvárhírekhez is könnyen hozzáférnek Kínát illetően. A Xinhua hírügynökség támogatására pedig növelték nemzetközi irodáinak számát. A kormány irányítása alatt működő Kínai Központi Televízió¹¹⁶ (CCTV) Kína legnagyobb televíziós műsorgyártó és műsorsugárzó intézménye, a regionális csatornák és a műholdas csatornák megjelenésével kialakuló verseny nyomására is növelte csatornái számát. A Kínai Központi Televízió angol nyelvű adást sugároz Washingtontól Nairobiig, a CCTV4 nemzetközi csatorna pedig a kínai diaszpórához szól. 2007. január 1. óta eltérő műsort sugároz az európai, amerikai és az ázsiai nézők számára. Több idegen nyelvű¹¹⁷ csatorna mellett, a China Radio International angol nyelven sugározza adásait egész nap.

¹¹² American Association of University Professors

¹¹³ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/11133921/China-soft-power-set-back-as-US-universities-shut-second-Confucius-Institute-in-a-week.html>

¹¹⁴ Tibet, Taiwan vagy a Tiananmen tér témája nem kerülhet elő ezekben az intézetekben.

¹¹⁵ Pennsylvania State University, University of Chicago

¹¹⁶ China Central Television, CCTV

¹¹⁷ Angol, francia, orosz, spanyol, arab

Konklúzió

A nemzetközi politikában a kulturális kapcsolatok jelentőségét csak néhány évtizede ismerték fel az államok, és azok alakításában különböző mértékben vesznek részt. A kulturális diplomácia terén aktív országok vizsgálata során megállapítható, hogy korábban sokszor valamilyen veszteség, vereség kompenzálásaként jelent meg illetve erősödött fel ez a terület. Társadalomtudományi axióma, hogy egy súlyos politikai, gazdasági krízis identitásválságot hoz, ami szintén a kulturális kérdések, kapcsolatok felértékelődését hozza. A nemzetközi politikában megjelenő új szereplők is - éppen az identitáshoz való kötődése miatt - a kultúrát tudatosan használják külpolitikájukban. Nyilván az időben később, többnyire a fejlett Északon kívül létrejött államok hátránnyal indulnak a kulturális diplomácia területén, ezért igyekeznek kihasználni, támogatni az új, népszerű területeket (lásd Brazília (sportdiplomácia), Dél-Korea (Gangnam-turizmus, kimchidiplomacy))

Sok tényezőtől függ, hogy egy állam a fent bemutatott modellek közül melyiket alkalmazza. A struktúra összetettsége nagyban függ attól, hogy az adott országban milyen erős, mennyire aktív a hazai civil társadalom. A társadalom öntevékenysége, a közösségek (egyház, kisebbség) aktivitása megmutatkozik a nemzetközi kulturális kapcsolatok bizonyos szegmenseiben (pl. nyelvoktatás). Az összetettséget befolyásolhatják történelmi okok is, így a nagy diaszpórával vagy az egykori gyarmatokkal való kapcsolattartás szintén alakítja az intézményrendszert (pl. fejlesztési együttműködés kulturális aspektusa). Természetesen az adott ország belső politikai berendezkedése is hatással van az alkalmazott modellre. Ahol a nemzetté válás egy lassú fejlődés eredménye, mint Európában, ott a nemzethez köthető kultúra terjesztésében, ápolásában résztvevő intézmények is szervesen, alulról fejlődtek ki és sokszor színes, összetett struktúrát hoztak létre. Napjaink feltörekvő országaiban, amelyek többsége ősi kultúrával (kínai, török, koreai) rendelkezik, nincs európai típusú civil társadalom, amely segítené a nemzetközi kulturális együttműködést.

A modellek közös jellemzője, hogy az önbemutató igénye a kezdetektől létezett minden országban és a gazdasági, kereskedelmi érdek is mindenütt kimutatható, még ha búvópatakként is. A kulturális iparágak jelentős szektorrá váltak a fejlett nemzetgazdaságokban és az átlagosnál gyorsabb növekedést mutatnak. Ezek az iparágak, az „új” gazdaság (az innovációra és a kreativitásra épülő gazdaság) fontos komponensei és jól használhatók arra, hogy a világ felé egy kreatív és modern nemzet arcát mutassák.

Természetesen a kulturális diplomácia modelljei is változnak az idővel. Az üzleti megközelítés egyre nagyobb hangsúlyt, befolyást kap napjainkban. A kultúrának erős marketing potenciálja van, amire egyre több országban ébrednek rá a kormányok, és ezt felismerve a gazdasági szereplők is hajlandók áldozni erre a területre. Ez a szemlélet már az újabb kulturális egyezmények tartalmában is felismerhető, amelyek inkább a kulturális vonatkozású gazdasági kapcsolatok kezeléséről szólnak (pl. film koprodukciós egyezmények) vagy a globalizáció gazdasági hatásaira reagálnak (pl. a kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és előmozdításáról szóló UNESCO

egyezmény). Ugyanakkor Jacques Delors a XXI. századi oktatás kapcsán fogalmazta meg, hogy „a politika nem hagyhatja úgy történni a dolgokat, mintha a piac képes lenne a hibák kijavítására, vagy mintha valami önszabályozás erre elegendő lenne”.¹¹⁸

A globalizáció kiteljesedésével nyilván változik a nemzeti diplomáciák mozgásterét, hiszen a korábban nem érintkező civilizációk egymásra hatása, a migráció megnövekedése a kulturális identitás új formáinak kialakulásához vezetett vagy éppen identitásvesztéshez (lásd nyugati fiatalok megjelenése az ISIS-ben). Ezek a folyamatok is nyilván hatással vannak a kulturális diplomácia stratégiájára, földrajzi prioritásaira.

A kultúrán belüli új trendek a nemzetközi kulturális együttműködés hangsúlyjaiban is változást idézhetnek elő. Így a vizualizáció, a képi információk szerepének felértékelődése a nyelv több évszázados dominanciájával szemben a hagyományosan nyelvoktatásra épülő kulturális diplomácia átstrukturálását igényli. De a kulturális külkapcsolatoknak reagálnia kell az alkotás demokratizálódására is, hogy egyre több embernek van technikai lehetősége (pl. kamera, telefon) kreativitása bemutatására, annak megosztására.

Összességében tehát megállapítható, hogy az állam szerepe a kulturális együttműködésben fenn fog maradni, bár a kormányok aktivitása különböző mértékű ezen a területen. A kulturális diplomácia különböző modelljei a társadalmi, gazdasági fejlődés különböző szakaszaiban alakultak ki, ami meghatározta céljaikat és eszközrendszerüket. A nemzetközi rendszer változó geometriája, a gazdasági érdekek előtérbe kerülése vagy magának a kultúrának tágabb értelmezése a kulturális külpolitika folyamatos adaptációját igényli, ami közelítheti a kulturális diplomácia különböző koncepcióit. A nemzetközi kulturális együttműködés érdekessége azonban, hogy a hasonló alapcélok (pl. pozitív országhép, gazdasági érdek) illetve eszközök a nemzeti sajátosságok hangsúlyjaival mégis alkalmasak különleges, egyedi imázs megteremtésére.

¹¹⁸ DELORS, Jacques: Az oktatás, avagy a szükséges utópia. In: *Oktatás – rejtett kincs*. Osiris – Magyar UNESCO Bizottság, Budapest, 1997. 25.